

Tradisjonell kunnskap og laks. Noen momenter.

Steinar Pedersen

Rapport til arbeidsutvalg som skal bistå i konsultasjonsprosessene knyttet til reguleringer i fisket etter anadrome laksefisk. Deatnu/Tana, 19. oktober 2011.

Innholdsoversikt.

1. TRADISJONELL KUNNSKAP OG LAKS. Noen momenter	4
1.1. Bakgrunn og opplegg	4
1.2. Om innholdet.....	4
2. En del internasjonale bestemmelser om å ta hensyn til tradisjonell kunnskap.	6
2.1. FN-konvensjonen om biologisk mangfold, 1993.....	6
2.2. ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk.	6
2.3. FNs erklæring om urfolks rettigheter.....	7
3. Naturmangfoldloven	8
4. Omtale av tradisjonell kunnskap i offentlige dokumenter.	9
4.1. Stortingsmelding nr. 28. (2007-2008), Samepolitikken.....	9
4.2. NOU 2010 – Tilpassing til eit klima i endring.	10
5. Den internasjonale dimensjon.	11
6. Forskningas plikt til å ta hensyn til tradisjonell kunnskap.	11
6.1. Forskningsetiske retningslinjer.....	12
7. Definisjoner av tradisjonell kunnskap.	13
8. Bestanden(e) av laksefisk og forhold utenom fisket som påvirker disse.....	14
8.1. Selbestand – tidlige lokal forvaltning og beskatningsmåter.	15
8.1.1. Vurdering og antydning av tiltak.....	18
8.2. Innvirkning på predatorer ved bruk av ørretgarn – <i>sáibma?</i>	19
8.2.1. Vurdering – nødvendige undersøkelser.	19
8.3. Lake.....	20
8.3.1. Vurdering – nødvendige undersøkelser.	20
8.4. Gjedde.....	20
8.4.1. Vurdering – nødvendige undersøkelser.	21
8.5. Sjørreten som predator.	21
8.5.1. Vurdering – nødvendige undersøkelser.	22
8.6. Harr.....	22
8.6.1. Vurdering – nødvendige undersøkelser.	23
8.7. Sjørøye.	23
8.7.1. Vurdering – nødvendige undersøkelser.	23
9. Fiskeender.	23
9.1. Vurdering – nødvendige undersøkelser	25
10. Mink.....	25
10.1. Vurdering – nødvendige undersøkelser.....	25
11. Oter.	25
11.1. Vurdering – nødvendige undersøkelser.	26
12. Turistfisket.	27

12.1.	Vurdering – nødvendige undersøkelser.....	28
13.	Enkelte andre elementer av tradisjonell kunnskap langs Tanavassdraget.....	28
13.1.	Vurdering – nødvendige undersøkelser.....	29
14.	Sjølaksefisket – kort oversikt.....	29
14.1.	Tradisjonell kunnskap – sjølaksefiske.....	30
14.1.2.	Vurdering – nødvendige undersøkelser.....	31
14.2.	Intervjuundersøkelse blant sjølaksefiskere.....	31
15.	Historiske kvanta og svingninger i bestanden.....	32
15.1.	Momenter om laksefangsten i Tana og Alta på 16- og 1700-tallet.....	34
15.2.	Kvantum og livberging i Tanadalen.....	36
16.	Statistikk, fangstutvikling, fangstintensitet og <i>overbeskatning</i>	38
16.1.	Vurdering.....	41
17.	Laksen – et bærende grunnlag for samisk kultur langs <i>Deatnu</i> - Tanavassdraget.....	42
17.1.	Elvedalsbefolkningas tradisjonelle kunnskap om laks – 1820-tallet.....	43
17.2.	Laksens gytting.....	44
17.3.	Gjeldlaksen - <i>čuonžá</i>	45
17.4.	Fellman og sjøørreten.....	45
17.5.	Metoder.....	45
17.5.1.	Drivgarnsfiske tidlig på våren.....	46
17.5.2.	Strand/bistengsel.....	46
17.5.3.	Tverr- eller overstengslet ved Vuovdaguoika – Outakoski.....	46
17.5.4.	Goldin.....	47
17.5.5.	Drivgarn fra bredd til bredd – Golgadak eller Golgadaga.....	47
17.5.6.	Lystring.....	48
17.6.	Var elvedalsbefolkninga uten omtanke for laksebestanden?.....	48
17.6.1.	Reproduksjonen måtte sikres.....	49
17.7.	Stor enighet mellom allmuene på begge sider.....	50
17.8.	Klimaet for å ta hensyn til tradisjonell kunnskap.....	51
18.	Angående strategi for framtidige reguleringer av fiske etter laks i Nord-Troms og Finnmark.....	53
	Litteratur og kilder.....	55

Steinar Pedersen.
19. oktober 2011

1. TRADISJONELL KUNNSKAP OG LAKS. Noen momenter

1.1. Bakgrunn og opplegg

Til grunn for dette arbeidet ligger rammeavtalen om gjennomføring av konsultasjoner knyttet til reguleringer etter anadrome laksefisk, mellom Sametinget og Miljøverndepartementet, av 24.11.2010. I hht. til denne skal det gjennomføres konsultasjoner mellom miljøvernmyndighetene om reguleringer i fisket etter anadrome laksefisk i Nord-Troms og Finnmark. Tana- og Neidenvassdraget er ikke omfatta, pga. av at reguleringer der må skje etter overenskomst mellom Norge og Finland.

Gjennom avtalen ønsker man å oppnå gode konsultasjonsprosesser om laksefisket, som sikrer at

- beskatningene skjer på laksebestandenes overskudd
- bidrar til å sikre grunnlaget for samisk kultur
- nye reguleringer er basert på vitenskapelig og erfaringsbasert kunnskap

Det opprettes et arbeidsutvalg for å bistå i dette arbeidet. Som sakkyndige i arbeidsutvalget deltar også en representant for Vitenskapelig råd for lakseforvaltning, og en for Sametinget, innen tradisjonell kunnskap, knytta til fiskebestander og fangstendringer.

Undertegnede – som den ene sakkyndige - legger her frem sitt bidrag, særlig knytta til samisk tradisjonell kunnskap angående laks og laksefiske.

1.2. Om innholdet

Det er lite forskningslitteratur om laks og tradisjonell kunnskap. En systematisering av tradisjonsbærernes kunnskap om forhold som påvirker laksebestanden(e) og andre og andre forhold angående laks og laksefiske, er derfor knapt i sin begynnelse. Denne rapporten er derfor, ut fra et visst historisk bakteppe, kun å betrakte som en antydning om de kunnskapsoppbyggingsbehov som foreligger.

Det foreligger i dag mange bestemmelser, både internasjonalt og nasjonalt om å ta hensyn til tradisjonell kunnskap innen forskning og forvaltning. Urfolks tradisjonelle kunnskap har et særlig sterkt fokus i en slik sammenheng. Det vil si at både biologisk og tradisjonell kunnskap skal ligge til grunn når bruken av naturgoder skal reguleres.

I fremstillinga stilles det spørsmål ved om hvilke forhold utenom selve fisket som påvirker laksebestanden. Én viktig problemstilling er om offentlige reguleringer og fredningsbestemmelser kan ha bidratt til økningen av visse predatorer. Det gjelder for eksempel sel og kobbe. Det samme gjelder den manglende beskatninga av fiskeender i nyere tid. Et annet forhold er om totalfredninga av oter for 30 år siden kan ha bidratt til en økning av

oterbestanden til et slikt nivå at *det* kan ha fått negativ innvirkning på laksebestanden. Mange hevder også at de mer restriktive reglene for bruk av ørret-/småfiskgarn – *sáibma*, i Tanavassdraget i 1990, har medført en sterk økning av blant annet gjeddebestanden i Tanavassdraget, og at dette igjen bidrar til en sterkere desimering av yngel og smolt enn tidligere.

Det fremmes derfor konkrete forslag om undersøkelser blant bærere av tradisjonell og erfaringsbasert kunnskap, for å få frem hvordan de – ut fra sitt kunnskapsgrunnlag – vurderer utviklinga når det blant annet gjelder de forannevnte predatorer. Det fokuseres også på den sterke økningen av det finske turistfisket fra begynnelsen av 1970-tallet, og behovet for mer forskning om virkningene av dette.

Når det gjelder sjølaksefisket er det nødvendig å sette i gang en større intervjuundersøkelse blant fiskerne, for å få frem den erfaringskunnskap som finnes, men som omtrent ikke er undersøkt eller systematisert.

Ut fra en til dels fragmentarisk kildesituasjon er det gitt en forsiktig omtale av tidligere oppfiska kvantum, særlig i Tanavassdraget og i Altaelva. Det man iallfall ser er at det har vært store variasjoner i fangsten, helt fra de første opplysningene som foreligger om dette, omtrent tre hundre år tilbake i tid.

Tanavassdraget har en fremtredende plass i fremstillinga når det gjelder befolkningas tradisjonelle kunnskap om laksens biologi på begynnelsen av 1800-tallet. Av bakgrunnsmessige årsaker er det for dette vassdragets vedkommende også gitt en beskrivelse av tradisjonelle og kollektive, effektive fiskemetoder som ble brukt frem til flere av disse ble forbudt i 1872-73. I den forbindelse gis det også en viss antydning om hvilke ”reguleringsmekanismer” lokalbefolkninga hadde, for å videreføre laksebestanden.

Vektlegginga av Tana bygger på flere ting. Det gjelder ikke minst det praktiske forhold at man her har den beste kildesituasjonen. Og - at Vitenskapelig Råd for Lakseforvaltning (VRL) legger meget stor vekt på bestanden(e) i dette vassdraget, også som grunnlag for fortsatt fiske etter laks i sjøen i nord. I en slik sammenheng berøres begrepet overbeskatning, blant annet i forhold til nødvendigheta av et best mulig statistikkgrunnlag, og behovet for en helt konkret oversikt over utviklinga i fangstintensiteten for garnredskaper, i sjø og elv, de siste 30-40 år.

Vektlegginga av Tana og den samiske dimensjonen bygger selvsagt også i stor grad på St.prp. nr. 32 (2006-2007) *Om vern av villaksen og ferdigstilling av nasjonale laksevassdrag og nasjonale laksefjorder*, hvor det er understreka at laksen har stor betydning for samisk kultur:

*Den kulturelle betydningen av laksen i Norge er gjenspeilet i kulturhistorien gjennom helleristninger, eventyr, sagn, diktning, malerkunst, håndverkstradisjoner og stedsnavn. Ikke minst i områder med samisk bosetting har laksen spilt en sentral rolle både materielt og kulturelt. Laksens betydning for samisk kultur uttrykkes blant annet i språkuttrykk, sagn, joik og gamle redskapstradisjoner. Laksebestandene i Tana har særlig stor betydning for samisk kultur.*¹

¹ Side 14. andre spalte.

Avslutningsvis anføres noen korte refleksjoner over vilkårene for å inkludere tradisjonell kunnskap i forskning og forvaltning, og nødvendigheten av en systematisk kunnskapsoppbygging på dette feltet. Ett sentralt tiltak i den forbindelse er å gjennomføre et forsknings- og utredningsprosjekt over tre år med det siktemål å samle inn, bearbeide, systematisere og tilgjengeliggjøre tradisjonell, erfaringsbasert kunnskap, blant sjø- og elvefiskere, om laks og naturgitte forhold som påvirker laksebestanden

2. En del internasjonale bestemmelser om å ta hensyn til tradisjonell kunnskap

Det foreligger etter hvert en rekke bestemmelser både internasjonalt og nasjonalt, som både direkte og indirekte legger opp til at det må legges vekt på tradisjonell kunnskap i naturforvaltningssammenheng.² De viktigste av disse nevnes i det følgende.

2.1. FN-konvensjonen om biologisk mangfold, 1993

FN-konvensjonen om biologisk mangfold fra 1993 er grunnleggende når det gjelder å ivareta urfolk og lokalsamfunns tradisjonelle kunnskaper knytta til biologisk mangfold. De særlige bestemmelsene som er aktuelle, for urfolks- og lokalsamfunns kunnskaper, innovasjoner og praksiser for bevaring av biologisk mangfold, er artiklene 8j og 10c.

Hver kontraherende Part skal så langt det er mulig og som hensiktsmessig ... under hensyntagen til sin nasjonale lovgivning, respektere, bevare og opprettholde de urbefolknings- og lokalsamfunnenes kunnskaper, innovasjoner og praksis, som representerer tradisjonelle levemåter av betydning for bevaring og bærekraftig bruk av biologisk mangfold, og fremme en bredere anvendelse av disse, med samtykke og medvirkning fra innehaverne av slike kunnskaper, innovasjoner og praksis, samt oppfordre til en rimelig fordeling av fordelene som følger av utnyttelsen av slike kunnskaper, innovasjoner og praksis... (art. 8 (j)).

Og,

Hver kontraherende Part skal, så langt det er mulig og som hensiktsmessig..... beskytte og oppmuntre sedvanlig bruk av biologiske ressurser etter tradisjonelle kulturelle metoder, som er forenlige med forutsetningene for bevaring og bærekraftig bruk... (art. 10 (c)).³

2.2. ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk

ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater, ratifisert av Norge som det første land i verden i 1990, har flere relevante artikler:

Det gjelder blant annet artikkel 8, første ledd:

Ved anvendelse av nasjonale lover og forskrifter overfor vedkommende folk, skal det tas tilbørlig hensyn til deres sedvaner eller sedvanerrett.

I dette ligger selvsagt at i de tilfeller sedvaner og sedvanerrett er knytta til ulike former for naturbruk, er det nødvendig å ha kunnskap om den tradisjonelle kunnskapen som sedvanene bygger på.

² Se også Henriksen 2011, s. 77-97, om de legale sidene når det gjelder vektlegging av tradisjonell kunnskap.

³ NOU 2004:28, s. 464.

Den andre bestemmelsen som har direkte relevans for inkludering av tradisjonell samisk kunnskap i forskning og forvaltning, er artikkel 23:

*Håndverk, bygde- og lokalbasert virksomhet, naturalhusholdning og tradisjonell virksomhet for vedkommende folk, som jakt, fiske, fangst og sanking, skal anerkjennes som viktige faktorer for å opprettholde deres kultur, økonomiske selvberging og utvikling. Når det er aktuelt, skal regjeringene sikre at slik virksomhet blir styrket og fremmet, med deltakelse av disse folk.*⁴

I ILO's egen håndbok om urfolkskonvensjonen er det sagt at tradisjonell næringsvirksomhet er grunnleggende for urfolk og stammefolk:

*De er basert på en detaljert innsikt i miljøet og har vokst frem etter mange generasjoner erfaring med stell og bruk av sine tradisjonelle landområder.*⁵ Håndboka vektlegger også behovet for å anerkjenne urfolks spesifikke kunnskap, ferdigheter og tradisjonelle teknologier som en grunnleggende faktor i tradisjonelle økonomiske systemer. Det sies også at det innenfor konvensjonens ramme ligger et *behov for å styrke og fremme disse økonomiske systemene med medvirkning fra urfolk og stammefolk;*⁶

Håndboka kommer også inn på et tema som fra tid til annen har vært oppe i den offentlige debatt i Norge. Det gjelder spørsmålet om samene er et urfolk, eller i hvilken grad man er det. I den forbindelse har det blant annet vært hevda at samene holder på med så mange moderne aktiviteter at innholdet i urfolksbegrepet er blitt borte.

ILO's oppfatning er helt klar på det feltet. Det er ingen slik sammenheng. Det presiseres nemlig at når tradisjonell virksomhet vektlegges, betyr ikke det at urfolk ikke kan finne seg arbeid utenfor sine egne samfunn eller å utnytte nye økonomiske muligheter. Det konvensjonen fremhever er at *den tradisjonelle virksomheten blir anerkjent som en svært viktig del av urfolks økonomiske system og kultur, ...*⁷

2.3. FNs erklæring om urfolks rettigheter

I innledningsdelen til erklæringa om urfolks rettigheter som ble vedtatt av FN's generalforsamling 13. september 2007, berøres også betydninga av tradisjonell kunnskap. Der erkjennes blant annet

- at det er tvingende nødvendig å respektere og fremme de iboende rettigheter urfolk har i kraft av sine politiske, økonomiske og sosiale strukturer, sin kultur, sine åndelige tradisjoner, sin historie og sitt livssyn, særlig retten til egne landområder, territorier og ressurser,

Enda mer relevant er erkjennelsen av at

respekt for urfolks kunnskaper, kultur og tradisjonsbundne praksis vil bidra til en bærekraftig og rettferdig utvikling og til en ordentlig forvaltning av miljøet,

I artikkel 31 er disse prinsippene utforma mer konkret:

⁴ Relevansen til ILO-konvensjon nr. 169 er også drøftet i NOU 2004: 28 Lov om bevaring av natur, landskap og biologisk mangfold (naturmangfoldsloven), s. 468-469.

⁵ Gáldu 2008: 48.

⁶ Gáldu 2008: 51. Uthevingene er gjort i teksten i håndboka.

⁷ Gáldu 2008: 51. Man skal også merke seg at håndboka nevner en rekke eksempler på forskjellige samfunnsområder fra de landene som har ratifisert konvensjonen, om hvordan den følges opp i praksis.

1. *Urfolk har rett til å bevare, ha kontroll med, verne og utvikle sin kulturarv og sin tradisjonelle kunnskap og sine kulturuttrykk, og også uttrykkene for deres egen vitenskap, teknologi og kultur, herunder menneskelige og genetiske ressurser, frø, medisiner, kunnskap om dyr og planters egenskaper, muntlige overleveringer, litteratur, mønstre, sportslige aktiviteter og tradisjonelle leker, bildende og utøvende kunst. De har også rett til å bevare, ha kontroll med, beskytte og utvikle immaterielle rettigheter til slik kulturarv og tradisjonell kunnskap, og slike kulturuttrykk.*

2. *Sammen med urfolk skal statene treffe effektive tiltak for å anerkjenne og verne utøvelse av disse rettighetene.*

3. Naturmangfoldloven

Naturmangfoldlova har tre bestemmelser som berører forholdet til tradisjonell kunnskap og samisk kultur.

Det gjelder for det først formålsparagrafen, § 1:

*Lovens formål er at naturen med dens biologiske, landskapsmessige og geologiske mangfold og økologiske prosesser tas vare på ved bærekraftig bruk og vern, også slik at den gir grunnlag for menneskenes virksomhet, kultur, helse og trivsel, nå og i fremtiden, også som grunnlag for samisk kultur.*⁸

I § 8, kunnskapsgrunnlaget, legges det i andre ledd vekt på tradisjonell, herunder samisk, bruk og samspill med naturen:

Offentlige beslutninger som berører naturmangfoldet skal så langt det er rimelig bygge på vitenskapelig kunnskap om arters bestandssituasjon, naturtypers utbredelse og økologiske tilstand, samt effekten av påvirkninger. Kravet til kunnskapsgrunnlaget skal stå i et rimelig forhold til sakens karakter og risiko for skade på naturmangfoldet.

Myndighetene skal videre legge vekt på kunnskap som er basert på generasjoners erfaringer gjennom bruk av og samspill med naturen, herunder slik samisk bruk, og som kan bidra til bærekraftig bruk og vern av naturmangfoldet.

I departementets merknader til de enkelte paragrafene, heter det blant annet om § 8 annet ledd, at det omhandler erfaringskunnskap og fastsetter en plikt for myndighetene til å legge vekt på slik kunnskap.

Departementet ligger videre til grunn at

- erfaringskunnskapen kan være dynamisk
- at kunnskapen er «basert på» generasjoners erfaring
- Men - kunnskapen kan ha utviklet seg underveis, selv med forankring i generasjoners erfaringer.

Når det gjelder samisk kunnskap spesielt, omfatter dette

- tradisjonell kunnskap, fornyelser og praksis, i biomangfoldkonvensjonens terminologi
- at denne typen tradisjonell kunnskap/árbediehtu er en viktig del av samisk kultur og identitet.

⁸ Sametingets synspunkter i konsultasjonsprosessen med Miljøverndepartementet er gjengitt i Ot.prp. nr. 52 (2008-2009). Kap. 2.7.2. Konsultasjoner med Sametinget.

- At kunnskapen knytter seg bl.a. til ulike bruksmåter og til forvaltningen av naturressurser
- Denne erfaringsbaserte kunnskapen overleveres fra eldre til yngre generasjoner, gjennom muntlige forklaringer og praktisk øvelse.

Departementets oppfatning er at det ikke foreligger noen spesiell plikt for myndighetene *til å fremskaffe slik kunnskap før avgjørelser treffes utover det som følger direkte av første ledd eller alminnelig forvaltningsrettslig utredningsplikt*. Der er imidlertid et meget viktig forbehold, nemlig at *den innebærer en særlig plikt til å legge vekt på slik kunnskap dersom den foreligger*.

Videre drøftes hvordan slik kunnskap kan skaffes til veie, og hva den kan innebære. Der nevnes at høring av organisasjoner som antas å sitte inne med slik kunnskap er et viktig supplement til plikten i § 8 annet ledd. Men – kunnskapen etterlyst i § 8 vil vanligvis bare være en del av beslutningsgrunnlaget.⁹

Den tredje paragrafen som har særlig interesse er § 14 - *vektlegging av andre viktige samfunnsinteresser og samiske interesser*, som lyder:

Tiltak etter loven skal avveies mot andre viktige samfunnsinteresser.

Ved vedtak i eller i medhold av loven som berører samiske interesser direkte, skal det innenfor rammen som gjelder for den enkelte bestemmelse legges tilbørlig vekt på hensynet til naturgrunnlaget for samisk kultur.

I departementets merknader til denne paragrafen, uttrykkes det at samisk kultur og livsstil alltid har vært sterkt knyttet til naturen, til dels sårbar natur. Det er dette som synliggjøres gjennom annet ledd, om at *det skal legges tilbørlig vekt på naturgrunnlaget for samisk kultur ved vedtak i eller i medhold av naturmangfoldloven, noe som også følger av konvensjon om sivile og politiske rettigheter art. 27*.

Men – også her tas det forbehold om at samiske interesser ikke nødvendigvis skal ha forrang i det skjønnsrommet som myndighetene har etter lova.¹⁰

4. Omtale av tradisjonell kunnskap i offentlige dokumenter

Begrepet tradisjonell kunnskap, herunder samisk tradisjonell kunnskap begynner å vinne større og større innpass i ulike deler av det offentlige rom. Her nevnes et par eksempler.

4.1. Stortingsmelding nr. 28. (2007-2008), Samepolitikken

Stortingsmelding nr. 28 (2007-2008), Samepolitikken – den nyeste prinsippmeldinga om samepolitikken - er et viktig dokument når det gjelder regjeringas syn på betydninga av samisk og urfolks tradisjonell(e) kunnskap. Dette fokuseres blant annet på i forhold til klimautfordringer og samspillet mellom mennesker og natur (s. 29). I flere sammenhenger understrekes at regjeringens nordområdepolitikk skal trygge urfolkenes livsgrunnlag og næringer. Tradisjonell kunnskap og laksefiske nevnes spesielt:

I en helhetlig ressursforvaltning inngår beskyttelse av naturgrunnlaget for urfolkenes næringer, av kulturminner, tradisjonell kunnskap og arealer til reindrift. I en slik forvaltning

⁹ Jf. departementets merknader til de enkelte paragrafene i Ot.prp. nr. 52 (2008-2009).

¹⁰ Sm. st. som foran.

inngår også beskyttelse av miljøet langs kysten og den tradisjonelle utøvelsen av sjøfiske og laksefiske. (s. 39).

Temaet, *Samisk kultur, tradisjonell kunnskap og opphavsrett*, er for øvrig via et eget kapittel i meldinga (s. 146 ff).

4.2. NOU 2010 – Tilpassing til eit klima i endring

NOU 2010, tilpassing til eit klima i endring er også inne på samisk og annen tradisjonell kunnskap, i forhold til de klimaendringene som er forventa og den nødvendige tilpasning og tilpasningskapasitet i forhold til disse. Den tradisjonelle kunnskapens rolle understrekes der meget sterkt:

Den kunnskapen som gjennom generasjonar er akkumulert gjennom praksis og erfaring, har vore ein nødvendig ressurs for å overleve, og representerer ei rik kjelde til erfaringskunnskap om både arktiske naturforhold og til interaksjonen mellom natur og samfunn.¹¹

Klimatilpasningsutvalget peker også på behovet for at forvaltning må bidra til fleksible og tilpasningsdyktige næringskombinasjoner, og at en forvaltning som er basert på kunnskap og regelverk som ikke gir rom for å ta hensyn til en slik tradisjonell levemåte, *kan medføre at tradisjonskunnskapen si betydning for tilpassing blir neglisjert.¹²*

Denne offentlige utredninga peker også helt direkte på saksforhold som har relevans for nærværende arbeidsutvalg, i det man understreker at sjø- og elvefiske etter laks er viktige element i samisk materiell kultur, helt nord i landet. I den forbindelse er utvalget bekymra for at klimaendringene kan utgjøre store trusler for de sterke laksestammene man har der, særlig fra oppdrettsindustrien – ikke minst på grunn av lakselusproblematikken. Dette på grunn av at et varmere hav kan medføre at denne industrien i større grad flytter til fjordene helt i nord, hvor vanntemperaturen er lavere.¹³

Utvalget vektlegger også kunnskapsoppbygging i forbindelse med klimaendringer, og peker på at det viktig å holde et fokus på, og systematisere samisk tradisjonell kunnskap. Dette for å anerkjenne både samisk (og annen) tradisjonell kunnskap som en del av beslutningsgrunnlaget for tilpasningstiltak i forbindelse med klimatilpasninger. Disse kunnskapsoppbyggingstiltakene må i følge utvalget legge vekt både på resultater fra moderne vitenskapelige metoder og tradisjonell kunnskap om sammenhenger i naturen, hvor *dei nedarva kunnskapane som ligg i samisk språk/dei samiske språka er sentrale.¹⁴*

Ut fra en forsiktig vurdering er nærværende arbeidsutvalgs fokus på samisk og annen tradisjonell kunnskap innen laksefisket, helt i tråd med de intensjonene som klimatilpasningsutvalget peker på. Den kunnskapsoppbyggingen som måtte skje på dette området som et resultat av arbeidsutvalgets virke, vil være helt i tråd med de behovene for

¹¹ NOU 2010:10, s. 163.

¹² NOU 2010:10, s. 165.

¹³ NOU 2010:10, s. 166.

¹⁴ NOU 2010:10, s. 166.

mer og systematisert viten om hvilken tradisjonell kunnskap som foreligger, for å møte klimaendringene på en best mulig måte innen forvaltninga av anadrome fiskearter.¹⁵

5. Den internasjonale dimensjon

Internasjonalt foregår det en omfattende virksomhet for å inkludere både urfolks og annen tradisjonell kunnskap i forskning og forvaltning. Dette gjelder også de marine fiskeriene og fiskeriene i ferskvann. Her nevnes *kun* som et eksempel - for å illustrere bredden i det arbeidet som foregår - en rapport fra Fisheries Centre, University of British Columbia, Canada. Den presenterer resultatene fra en verdenskonferanse med vekt på fiskernes kunnskap, med den engelske tittelen *Putting Fisher's Knowledge to Work*. Der ble det holdt mer enn 70 innlegg om mange sider ved tradisjonell kunnskap innen fiskeriene, særlig i den tropiske og tempererte sone. Ikke minst hadde man fokus på urfolks og småskalafiske.

Temaene som ble tatt opp var mange,

- Bruk av fiskernes økologiske kunnskap om fiskemåter innen naturforvaltninga.
- Forholdet mellom fiskernes ekspertise og forvaltninga.
- Metodologiske spørsmål/metoder for å få tilgang til fiskernes kunnskap på den mest representative og nøyaktige måte.
- Ethiske spørsmål i samarbeidsforholdet mellom utøverne av tradisjonell økologisk kunnskap og forvaltere, akademikere og industrien.
- Vurdering av fiskerne kunnskap fra et økologisk, økonomisk og sosialt ståsted.¹⁶

Samla sett gir konferanserapporten en meget god innføring i hvordan man i ulike land og regioner tar hensyn til og legger vekt på tradisjonell eller det man også kaller lokal økologisk kunnskap i forskning og forvaltning. Denne kunnskapen er mange steder, med hell lagt til grunn for forvaltningstiltak – når berørte lokalsamfunn er trukket direkte inn i forvaltninga. Et slikt vellykka prosjekt beskrives blant annet fra Mekongfloden i Laos, hvor den lokale økologiske kunnskapen har vært helt avgjørende for å oppnå resultater, også når det gjelder innføring av ulike fredningsordninger.¹⁷

Den omtalte konferansen ble holdt for om lag ti år siden. Etter den tid har det skjedd en sterk utvikling i mange land, når det gjelder å vektlegge både urfolks og annen tradisjonell, økologisk og/eller erfaringsbasert kunnskap i forvaltninga av naturgoder. Blant annet Canada synes å være kommet langt i så henseende, og det er ganske opplagt at man i det videre arbeidet med laksereguleringer i nord, kan ha stor nytte av det arbeidet som er gjort i andre land på dette feltet frem til nå.

6. Forskningas plikt til å ta hensyn til tradisjonell kunnskap

Forskningas bruk og vurdering av tradisjonell kunnskap er særdeles viktig når det gjelder forvaltningsmessige vedtak som regulerer laksefisket. Den nasjonale forskningsetiske komité

¹⁵ Den mest oppdaterte drøfting og fremstilling av mange sider ved samisk tradisjonell kunnskap finner man i utgivelsene *Working with Traditional Knowledge: Communities, Institutions, Information Systems, Law and Ethics* (Porsanger, Jelena og Guttorm, Gunvor, red.) og *Arbediehtu – Samiskt kulturarv och traditionell kunnskap* (Nordin-Jonsson, Å., red.) Disse vil også være meget aktuelle også i det videre arbeidet med tradisjonell kunnskap innen forskning og forvaltninga av laks og andre anadrome fiskeslag.

¹⁶ I Haggan, Brignall og Wood, red. 2003: 10.

¹⁷ Jf. Baird 2003: 87-96.

for samfunnsvitenskap og humaniora sier på prinsipielt grunnlag at forskning ... *har virkninger i samfunnet, om det var tilsiktet eller ikke. Forskning kan være nyttig ved at den leverer premisser for beslutninger i offentlig og privat sektor. Forskning kan avdekke kritikkverdige forhold, og kan bidra til å avklare alternative handlingsvalg og deres mulige konsekvenser. Den kan også bidra med korrektiver, for eksempel ved å belyse svakstilte gruppers situasjon.*¹⁸

Det vil si at forskningen legger avgjørende premisser for også lakse- så vel som annen naturforvaltning. Hvis forskerne ikke har vurdert og/eller inkludert tradisjonell kunnskap i sitt arbeid, vil det være meget vanskelig for forvaltere og politikere å vite at slik kunnskap finnes. Det vil ganske enkelt innebære at den lokale og erfaringsbaserte kunnskapen ikke vil være en del av beslutningsgrunnlaget – til tross for det lovgrunnlaget og nasjonale og internasjonale regelverket som finnes på dette feltet.

6.1. Forskningsetiske retningslinjer

De forskningsetiske retningslinjene for naturvitenskap og teknologi, utarbeidd av NENT i 2007¹⁹, har svært interessante betraktninger omkring forholdet mellom forskning og tradisjonelle og alternative kunnskapskilder. Der defineres tradisjonell kunnskap som *et kumulativt sett av kunnskaper, ferdigheter, praksis og framstillinger som er opprettholdt og utviklet av folk med lang erfaring i samhandling med naturen. Videre heter det at dette er et sett av oppfatninger som både er lokalitets- og situasjonsbetinga, med utgangspunkt i personlige erfaringer. Disse erfaringene er knytta til en sosial gruppe med relativt sammenfallende interesser*, ... *og videreformidlet via tradisjoner og personlig kontakt, der informantenes troverdighet og erfaringsbakgrunn utgjør den kritiske terskelen for aksept.*²⁰

Det slås fast at blant urbefolkninger finner man tradisjonell kunnskap av denne typen, men at det også er tradisjonell kunnskap i et hvert samfunn. Betydningen av tradisjonelle kunnskapssystem sies også å oppnå stadig større anerkjennelse i vitenskapelige kretser. I den forbindelse nevnes FN og Arktisk råd og deres vektlegging av urfolks og tradisjonelle kunnskaper i miljøforskning.

Tradisjonell kunnskap var også et tema på verdenskonferansen om vitenskap i 2000, hvor det i den vedtatte deklarasjonen om vitenskap og bruk av vitenskapelig kunnskap heter at - tradisjonelle og lokale kunnskapssystemer som dynamisk uttrykk for å oppfatte og forstå verden på, kan være – og historisk sett har vært – et verdifullt bidrag til vitenskap og teknologi, og det er nødvendig å bevare, beskytte, undersøke og videreformidle denne kulturelle arven og empiriske kunnskapen.²¹

NENTs konkrete anbefalinger om forskerens rolle finner man i retningslinjenes punkt 17. Der heter det blant annet:

Forskeren bør der hvor det er naturlig, søke å integrere og respektere alternative kunnskapskilder slik som tradisjonell kunnskap. Mye av dagens kunnskap er bygget på lekkunnskap. Lokal kunnskap kan i mange tilfeller utdype og forbedre forskningsresultatene

¹⁸ Sitatet er henta fra NESH 2009, punkt 2.

¹⁹ NENT – Den nasjonale forskningsetiske komité for naturvitenskap og teknologi

²⁰ Der viser man til Kaiser 2000, kap. 6.

²¹ § 26 i Declaration on Science and the Use of Scientific Knowledge (World Conference on Science 2000). Se NENT 2007, note nr. 9. (NENTs oversettelse)

ettersom den er basert på lang tids erfaring. Det er derfor viktig at forskere søker å integrere denne kunnskapen i anvendt forskning.

Og at:

Når vitenskapelig kunnskap eller teknologi kommer til anvendelse, bør forskeren være åpen for en eventuell nyttiggjøring av relevant folkelig kunnskap.

Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH), har også i sine etiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi, veiledningselementer som er av interesse i vår sammenheng.²² Det gjelder blant annet punktet som omhandler forskningens samfunnsmessige, kulturelle og språklige rolle.

Det understrekes at forskere i kultur- og samfunnsfagene bare har tilgang til dem som utforskes gjennom kommunikasjon, blant annet intervju og dokumentanalyse. Det vil igjen si at for å *beskrive og analysere dem som utforskes, må* kultur- og samfunnsvitere ha tilgang til personenes språk og deres tradisjoner.²³

I forhold til forskning i andre kulturer vektlegges også formen for samarbeid og dialog med den kulturen som studeres, samtykke fra de som berøres av forskninga, og kunnskap om og respekt for lokale tradisjoner og etablerte autoritetsforhold.²⁴

7. Definisjoner av tradisjonell kunnskap

Ulike definisjoner av tradisjonell kunnskap er berørt i flere av punktene foran.

Begrepet er også drøfta i NOU 2004:28 (Naturmangfoldloven).²⁵ Der tas det utgangspunkt i formuleringene i § 8 j i biomangfoldkonvensjonen, og statenes forpliktelser til å opprettholde urfolk- og lokalsamfunns kunnskaper, innovasjoner og praksis, og at dette sammenfattende blir kalt tradisjonell kunnskap.

Videre konstateres det at det kan være vanskelig å avgrense begrepet tradisjonell kunnskap, eller hvilken type bruk som kommer inn under det. Det man faller ned på er at kunnskapen er et resultat av erfaringer gjennom århundrer bruk av naturressurser, og tilpasset de enkelte samfunnenes kultur og direkte omgivelser. Den *bygger på muntlige tradisjoner og overleveringer fra generasjon til generasjon, gjennom eventyr, sang, folkløse, sedvanerett, språk og religion.* Den har gjerne vært av praktisk karakter, knytta til utøvelse av primærnæringer, og grunnleggende for å kunne klare seg under ekstreme naturvilkår. Begrepene *brukerkunnskap* og *erfaringskunnskap* blir derfor gjerne brukt synonymt med *tradisjonell kunnskap*.

Det sies også at det heller ikke er lett å avgrense denne typen kunnskap mot moderne kunnskap, som gjerne bygger på vitenskapelig forskning og teknologi. I den aktuelle NOU'en vises det til at konvensjonen om biologisk mangfold ikke definerer hva som er tradisjonelt og hva som ikke er det, men stiller opp et tilleggskrav om at kunnskapen som skal beskyttes er *den som representerer tradisjonelle levemåter av betydning for bevaring og bærekraftig bruk av biologisk mangfold.*

Innholdet i dette vil bl.a. være at

²² NESH 2009.

²³ NESH 2009, punkt 2.

²⁴ NESH 2009, punkt 25.

²⁵ Det følgende bygger på NOU 2004:28, s. 464-465.

... at de som har kunnskapen må bli hørt i beslutningsprosesser og i politikktutforming om naturressurser, i områder med urfolks- eller lokalsamfunn. Det heter også at forpliktelsen i 8j kan trekke i retning av en forpliktelse til å bevare ressursgrunnlaget for tradisjonell bruk. I nevnte paragraf er det i tillegg sagt at forpliktelsen også dreier seg om å fremme en bredere anvendelse av tradisjonell kunnskap, vurderes dette slik at det kan dreie seg om bruk av kunnskapen i forbindelse med forvaltningsmodeller for fremme av vern av naturressurser, eller om høstingsbeslutninger for visse arter.

For arbeidsutvalgets formål kan en aktuell definisjon på tradisjonell kunnskap være, at det er;

Nedarva erfaringsbasert kunnskap og oppfatninger vedrørende laks og anadrome fiskeslag, om hvilke menneskeskapte, og forhold i naturen som påvirker bestandene.

8. Bestanden(e) av laksefisk og forhold utenom fisket som påvirker disse

Bestanden(e) av laks, sjøørret og sjørøye, er de(t) sentrale biologiske objekt for arbeidsutvalget. Hvor stor(e) er de(n)? Hvor stor beskatning tåler de(n)? Hvordan skal/kan de(n) beskattes?

Noe svært mange er opptatt av er hvilke faktorer som påvirker bestanden(e), og som igjen fører med seg behov for forvaltningsmessige disposisjoner, dvs. redskapsreguleringer og fisketidsbestemmelser? Den beskatning som skjer gjennom selve fisket er relativt synlig, og opp gjennom årene er det satt inn mange begrensende tiltak i forhold til det.

Men – kan det tenkes andre mulige delforklaringer til svingningene i laksebestanden? I en slik sammenheng vil det være naturlig å spørre om tradisjonell kunnskap kan bidra til forklaringer på bestandsendringene som finner sted. I den forbindelse er det utvilsomt nødvendig å sette i verk målrettede tiltak for å skaffe mer innsikt og viten om tradisjonell kunnskap blant sjø- og elvelaksefiskere?

Når det gjelder forholdet mellom utviklinga av laksebestanden(e) og tradisjonell kunnskap, er det blant annet naturlig å spørre om, eller hvordan endra forvaltning av ulike predatorer, nye fredningsregler, etc., kan ha bidratt til endringer? Likeledes spør mange seg om ulike fysiske inngrep i naturen har noen innvirkning – veibygging langs lakseelvene som et særlig aktuelt eksempel? Hva med det omfattende industrielle fisket i havet etter sil, sild, lodde og sei, etc?²⁶

Noen aktuelle temaer som mange er opptatt av er blant annet:

- Sel og kobbe.
- Villmink
- Oterbestanden - hvordan har den utvikla seg etter at arten ble freda? Hvor mye laksefisk spiser oteren?
- Økt innslag av måkefugler langs vassdragene? Tar disse artene yngel og laksesmolt?
- Økt bestand av laksender?

²⁶ Muligens kan man også stille tilsvarende spørsmål når det gjelder oppvekstområdene for laks i Norske- og Barentshavet i forhold til den omfattende seismikkskytinga som har foregått, og som nå utvides enda lengre nordover etter delelinjeavtalen mellom Norge og Russland.

- Endringer i garnfiskereglene i Tanavassdraget - mer restriktive regler for bruk av ørretgarn. Har dette gitt grunnlag for økning av predatorer som, f. eks;
 - o Gjedde
 - o Lake
 - o Sjøørret
- Påvirkning fra den dramatiske økningen i turistfisket på finsk side?
 - o Dvs. fangst av gytelaks med stang på grensestrekninga i Tana, i et helt annet omfang og på en mye mer systematisk måte enn noen gang tidligere.
- Langs Tanavassdraget har man de siste tiårene også hatt en meget omfattende hyttebygging på finsk side, med graving av tomter og tilførselsveier. Mange spør seg om dette, sammen med den ordinære veibygginga på begge sider av elva, har medført mer sand i vassdraget, og dermed nedauring av gyteplasser, m.v.

Denne problematikken er heller ikke av ny dato. Tilsanding av gyteplasser som en konsekvens av gullvaskefelt langt oppe i Karasjokvassdraget, ble observert av fiskerikonsulenten og omtalt som et problem, allerede for mer enn seksti år siden.²⁷
- Et annet spørsmål mange også stiller, er om veibygginga også kan ha hatt en negativ innflytelse på laksebestanden, gjennom at stikkrenner og bruer har sperra adgangen for lakseyngel til tidligere oppvekstbekker.
 - o Veibygginga har jo også de siste 30-40 årene gjort store deler av Tanavassdraget lett tilgjengelig for et - i prinsippet – ubegrensa antall nye stangfiskere?

Trusselfaktorer i havet som mange peker på, er blant annet det omfattende fisket med ringnot etter

- o Lodde. Opplysninger som er kommet frem på arbeidsutvalgets møter, tyder på at det ikke har vært helt uvanlig med laks i fangstene.
- o Sild
- o Sil
- o Sei

8.1. Selbestand – tidligere lokal forvaltning og beskatningsmåter

Én predator som lokalbefolkning og iakttakere i samtida har pekt på gjennom de tre hundre årene man har opplysninger om det, er selen. Her vil det bli gitt en kort oversikt, og hvordan befolkninga selv, i eldre tid forvalta denne predatoren, i eller i tilknytning til de store lakseelvene – særlig Tana. Dvs. før det ble innført offentlige reguleringer satte forbud eller sterke begrensninger mht. jakt på de ulike sel- og kobbeartene.²⁸

I dag føler mange i kyst- og fjordområdene og langs lakseelvene i nord, at forvaltninga på dette feltet er feilaktig. Oppfatninga er at det nåværende reguleringsregimet opprettholder en selbestand som både desimerer fiskebestandene i fjordene, og påfører fisken parasitter - i første rekke i form av kveis. Når det gjelder laksefisket er erfaringen hos mange sjølaksefiskere at selen ødelegger bruk og redskap når den tar laks som har gått fast i krokarna eller kilenøtene. Det samme gjelder de som fisker med garn i den nedre delen av Deatnu. Både sjø- og elvefiskere hevder også at en stor selbestand tar mye laks, og

²⁷ Fiskerikonsulenten 1948: 29.

²⁸ Sel og kobbe vil her bli brukt synonymt, i det vesentlige uten å gå nærmere inn på de spesifikke artene.

derigjennom påvirker laksebestanden negativt. Oppfatninga er også at bestandene av kystsel har økt.²⁹

Det historiske perspektivet – til langt opp mot vår egen tid - er at lokalbefolkninga selv holdt selbestanden på det man meinte var et akseptabelt nivå. Selen ble beskatta både fordi den var en viktig ressurs, og fordi det var nødvendig å holde bestanden nede på grunn av hensynet til den skade man den kunne gjøre for folks livsgrunnlag – ikke minst laksefisket.

Altså: Sentralt i dette perspektivet er at folk opplever en førsituasjon hvor de selv hadde mulighet til å ha kontroll over selbestanden - iallfall gjelder det de noenlunde stasjonære artene. Nå-situasjonen mange opplever er den stikk motsatte: Myndighetene har etter deres oppfatning innført forvaltningsstrategier hvor man ikke lenger har noen mulighet til å utøve en lokal forvaltning som holder bestanden i sjakk på en slik måte at deres næringsinteresser ikke blir skadelidende.

De eldste skriftlige opplysningene om kobbens trang til laks, har man fra slutten av 1600-tallet. Fogd Niels Knag nedtegna da opplysninger om at både laks og kobbe gikk mot *Ade Vehr*.³⁰ Dette er Ávjúvárri ovenfor nåværende Jergul ved Iešjohka, som lengre nede flyter sammen med Kárásjohká. Avstanden til munningen av Tanaelva er mer enn 250 km. Guttorm Gjessing opplyser også at en steinkobbe overvintra i en strømfure i Altaelva, mer enn 56 km fra munningen.³¹ Omtrent samtidig med Knag, skriver amtmann Lilienskiold at det både i Alta og Tana var stor overflod av kobber som passa opp laksen, og at lokalbefolkninga dreiv en selvforvaltning av selbestanden gjennom å fange disse med garn:
*Udj Altens som Tanens-Elfer er aff Kobben stor offverflod, der Laxen oppasser, oc fangis de der offte med garn.*³²

Knuud Leem forteller likeledes fra midt på 1700-tallet fra Alta om selen som predator, at man fra tid til annen kunne se *Sælhunde, hvilke dræbe og fortære een og anden af de fede Laxe, som der igiennem Strømmen opgaaer*.³³ Sorenskriver Hans Paus skriver omtrent samtidig at *Saavel udi Altens, som Tana Elv findes en utallig Mængde Sælhunde*.³⁴

En dansk kjøpmann som om sommeren holdt til på Gullholmen i munningen av Tanaelva, og dermed en som hadde førstehånds kjennskap til forholdene, kom også i en rapport mot slutten av 1780-tallet inn på selbestanden. I Thana-Elv var det en mengde steinkobber - *den nydeligste Art smaae Sælhunde*. Han påpekte imidlertid at man kunne brukt mer effektive redskaper, for eksempel slike selnøter eller selgarn som på Island. Men – likevel ble det fanga en del – for dels å redusere bestanden og skremme dem fra elva. Grunnen var at *saadanne Sorter Søedyr er Laxefangsten til betydelig Hindring i adskillige Henseender*.³⁵

Samme forfatter kom også inn på Tanaboernes gunstige næringsmessige forhold, med mange ulike nisjer i naturen som lå til rådighet for dem, ikke minst laksefisket. Men - også *Sælhundefangst* ble nevnt som ett av elementene i næringskombinasjonen.³⁶

²⁹ Om økninga i kystselbestandene: Andersen 2011: 73.

³⁰ Utne 1932: 28.

³¹ Gjessing 1955: 33.

³² Solberg 1942: 214.

³³ Leem 1767: 342.

³⁴ Paus 1763: 309.

³⁵ Pontoppidan 1790: 248

³⁶ Sm. st. som foran.

Den mest omfattende og detaljerte beskrivelse av selen og selfangsten i Tanaelva, et par århundre tilbake i tid, blir likevel gitt av presten i det finske sognet Utsjok, Jacob Fellman. Hans observasjoner er fra 1820-tallet. Selen kunne da om sommeren opptre i betydelige mengder nedenfor *Vuolle Geavhjis*/Storfossen. Mange ganger hadde man også sett den ovenfor dette stryket. Der skulle den ta seg oppover ikke bare ved å svømme, men også over land der stryket var kraftigst. I følge Fellman hadde man også sikre opplysninger om at den hadde yngla så langt oppe som ved sammenløpet av Kárášjohka og Anárjohka.³⁷

Men - konsentrasjonen av sel var selvsagt størst nederst i vassdraget. På en elvebåttur fra Sieiddá/Seida til Gollesuolu/Gullholmen, sommeren 1822, kunne man i den nederste delen av elva se flere hundre selhoder samtidig. Fuglelivet var også svært rikt, men verken fugl eller sel ble jakta på om sommeren for ikke å skremme den *uppför strömmen sträfvande laxen*. Det var ikke før om høsten, når laksefisket var over, at denne store selmengden ble utsatt for *anfall*. Om sommeren var selene fredlyste.³⁸

Disse *anfall* som forfatteren nevner, var en storstilt kollektiv fangst som involverte et stort antall mennesker og en omfattende redskapsmengde. Denne fangsten tok til mot høsten når et stort antall sel hadde gått opp i elva, og vannstanden var lav. Alle langs vassdraget som hadde mulighet til det skulle kunne delta. Det ble sendt bud til dem som bodde langs elva på begge sider av riksgrensa – *så langt det kan hinna*, om at man nå forberedte seg til fangst. Fellman gir en meget detaljert beskrivelse av hvordan denne fangsten foregikk.

Deltakerne kom nedover elva i båter med 2 mann som hadde 4 laksegarn med seg. Deretter ble det i fellesskap satt opp et tverrstengsel en til to mil ovenfor munningen. Det vil si et stengsel - stolper med doble garn mellom - som gikk fra bredd til bredd. Deretter jaga de kobbene foran seg med et drivgarn fra bredd til bredd - ned mot dette stengselet, som det var to varianter av. Den ene hadde en såkalt *karsina* – et firkantig rom på midten hvor kobbene samla seg og ble tatt med garn. Den andre varianten var at stengselet ble satt på skrå, slik at det danna en spiss mot den ene elvebredden. I denne spissen inn mot land brukte man firedobbelte laksegarn, og selene ble der drept med klubber.³⁹

Nettopp fra 1820-tallet har man flere andre uavhengige kilder som forteller om denne fangsten. Under en slik klappjakt som varte i 8 dager drepte samene 240 kobber. En del av kobbene gikk seg fast i garn mens andre ble slått i hjel med klubber på begge sider av elva. De ble også drept med spyd og lange stenger.⁴⁰

Til tross for at Fellman skriver at var kobben var fredlyst i laksefisketida, forteller han også om del individuell fangst på de aller nederst milene av vassdraget. Der ble det brukt andre metoder som han også beskriver grundig. Blant annet gjelder det kraftige kroker festa i tømmerstokker som ble gravd ned i sanda. Seler som var kommet opp på sandbankene ved flo sjø ble skremt tilbake til vannet når dette trakk seg tilbake, og drept når de satte fast i krokene.⁴¹ Denne metoden var kjent i Tana ennå på 1900-tallet.⁴² Blant sjøsamene i Finnmark var den i bruk iallfall fra midten av 1700-tallet.⁴³

³⁷ Fellman J. IV 1906: 2.

³⁸ Fellman, J. I 1906: 133.

³⁹ Fellman J. IV 1906: 2,3.

⁴⁰ Gjessing 1955: 33/34.

⁴¹ Fellman J. IV 1906: 3,4.

⁴² Gjessing 1955: 33.

⁴³ Leem 1767: 217.

En annen metode var kobbegarn mellom sandbankene, men der fikk man vanligvis bare selunger. De voksne selene gikk sjelden fast i disse. En annen metode var ulvesakser, med laks som åte, plassert i nærheten av laksestengsler. Disse saksene måtte imidlertid forsterkes kraftig, når de ble brukt til selfangst. I tillegg til de nevnte metodene brukte man rifle med kraftig kaliber.⁴⁴

Andre steder ved lakseelvene i Finnmark ble det ganske sikkert også drevet jakt på sel og kobbe som ønska å forsyne seg av laksen som starta sin ferd oppover mot gyteplassene. Som et eksempel nevnes at det i Kvalsund kommune i 1917 ble foreslått skuddpremie på kobbe som tok laks i elvemunningene.⁴⁵

Hvor lenge og hvor systematisk den kollektive hovedjaktformen fra 1820-tallet foregikk i Tana, er uvisst. Men – man kjenner til at metoden i prinsippet ennå var i bruk på 1930-tallet. Da stengte folk i Bonakasområdet elva med en svær garnpose, om lag 1 mil ovenfor munningen. Deretter skremte de kobbene som lå på sanda oppstrøms fra dette stengselet, nedover mot garnposen. Fangsten ble hele 126 kobber. I følge informanten som har fortalt om dette, Jon Olsen, Bonakas, var det et omfattende arbeid å slå i hjel og flå alle kobbene. Men, som han uttrykte det, ... *mat ble det rikelig av. Boknafisk og kobbespekk, det skal jeg si deg er delikatessemat!*⁴⁶

8.1.1. Vurdering og antydning av tiltak

Når det gjelder den historiske dimensjonen finner man altså at kobben i Tanavassdraget var en så ille ansett predator at hele elvelaget, gjennom egne regler, deltok eller kunne delta i den kollektive fangsten. Det var en fangst som både hadde som formål å redusere selbestanden, samtidig som det også kunne ligge en økonomisk vinning i delta. Den var et tilskudd til naturhusholdninga og et middel til å tjene rede penger gjennom salg av kjøtt, skinn og spekk. Helt forsiktig kan man slutte at tradisjonell kunnskap om sel ble omsatt i praktisk handling gjennom de jaktformene som ble benytta, hvor både valg av metoder og uttaket av bestanden grunnet seg i befolkningas erfaringer gjennom lang tid.

Man kan også uten videre konstatere at det er et gap mellom denne tradisjonelle måte å forvalte og/eller redusere kobbe-/selbestanden på, og den man har i dag.

I dag er Tanamunningen et naturreservat hvor det er forbudt å skyte sel og kobbe, noe det heller ikke er lengre oppover vassdraget. Det må i tilfelle innhentes særlig tillatelse til å gjøre det.

Spørsmålet er om eller hvordan disse to vidt forskjellige forvaltningsregimene har noen innflytelse på utviklinga av laksebestanden i dette vassdraget, og i evt. andre vassdrag hvor selen også jakter på laks?

Ett aktuelt tiltak er å gjennomgå sel- og kobbeforvaltninga, og i en slik prosess være mer lydhør for lokale og regionale synspunkter på hvordan forvaltninga kan forbedres. Det vil si å åpne for å ta ut en større del av bestanden(e) og gjøre det enklere å felle sel som tar seg opp gjennom lakseelvene.

⁴⁴ Fellman J. IV 1906: 4, 5.

⁴⁵ Jacobsen 1989: 86.

⁴⁶ Olsen 1979: 54.

8.2. Innvirkning på predatorer ved bruk av ørretgarn – *sáibma*?

I forbindelse med den tradisjonelle kunnskapen om forhold som påvirker laksebestanden, må man også se på om eller hvordan fiskeregler og endringer av disse kan ha hatt noe å si. Kan slike endringer utilsikta ha økt albuerommet for predatorer?

I rapporten *Den atlantiske laksen (Salmo salar, L) i Tanavassdraget*, heter det at det i 1990 kom forbud mot bruk av ørretgarn med maskevidde på 40-45 mm.⁴⁷ Mange hevder at blant annet gjeddebestanden har økt i Tanavassdraget, og setter dette i sammenheng med dette forbudet mot bruk av mer stormaska, ørretgarn/småfiskgarn - *sáibma*.⁴⁸ Derfor er det viktig og nødvendig å skaffe mer kunnskap om dette fisket slik det foregikk før den nevnte endringa kom.

I den forbindelse er det interessant å konstatere at tidligere kilder, blant annet fra 1920-tallet, forteller om fangst av betydelige mengder av andre fiskeslag enn laks. På strekninga mellom Válljohka og Kárášjohka var det vanlig at hver husstand fiska opp 1 tønne harr og sik om sommeren.⁴⁹ Det fremgår ikke av disse kildene hvordan man fanga de nevnte fiskeslagene, men det er mest rimelig å tro at man brukte småfisk- eller ørretgarn – *sáibma* i dette fisket, som tydeligvis hadde et betydelig omfang.

Fisket med ørretgarn ble også nevnt i fiskerikonsulentens rapport fra Tanavassdraget i 1948. Der heter det at ved siden av laksegarn ble brukt *atskillig småfiskgarn*. Disse kunne også etter de gjeldende fiskereglene festes til en strømbryter som ikke måtte være over fire meter lang. I Karasjokområdet ble slike garn også brukt i fjellvatna.⁵⁰

8.2.1. Vurdering – nødvendige undersøkelser

Det bør gjøres en intervjuundersøkelse blant fiskerne som tok del i fisket med stormaska ørretgarn frem til 1990. Gjennom en slik undersøkelse vil man bedre kunne danne seg et bilde av hva slags fisk som ble fanga, og forhåpentligvis også få en antydning om kvantumet:

- Hvor fiska man?
- Hvilke fiskearter var man ute etter.
- Hvor stor var fangsten?
- Hvor mange garn ble brukt?
- Hva slags tråd og maskevidde ble benytta
- Når på sommeren ble fisket drevet, og hvor lenge holdt man på utover høsten?
- Hva slags fisk ble fanga?
 - o Ble det også fanga laks og sjørret, sjørøye?
- Meiner man at dette fisket hadde noen innflytelse for å få ned bestanden av predatorer som f.eks. gjedde?

⁴⁷ Niemelä & al. 1990: 13.

⁴⁸ Fra da av var det kun tillatt å fiske annen fisk enn laks, med garn som 29-35 millimeters maskevidde, og enkel monofiltråd med tråddykkelse ikke over 0.2 millimeter. I Polmakvatnet skulle maskevidden ikke være over 17 millimeter. Se Finnmárkku fylkkamánni 2006, paragraf 18.

⁴⁹ Solbakk 1986:63.

⁵⁰ Fiskerikonsulenten 1948:12,25.

- Tror man at gjenopptakelsen av et fiske med ørretgarn med større maskevidde kan virke positivt eller negativt på laksebestanden?

8.3. Lake

Jacob Fellman betegner på 1820-tallet laken som et glupsk rovdyr. Likevel meinte han at den ikke fikk tak i så mye levende fisk på grunn av sin langsomhet - *sin tröghet*, da en betydelig del av de andre fiskeartene i Utsjok tilhørte den kvikke lakseslekten. I Tanaelva var den dessuten ganske sjelden, men vanlig i alle andre vassdrag i Lappmarken.⁵¹ I elvene i Karasjokområdet må den blant annet ha vært vanlig, hvor den også ble oppfatta som en trussel mot laksebestanden. Der ville man ganske enkelt ha *Skuddpremie* på lake, fordi den spiste rogn av laks og annen mer nyttig fisk.

På laksetinget i Karasjok i 1863 ønska nemlig tingallmuen at fiskearten burde utryddes, *da den er meget skadelig! for Fiskeriet ved at fortære Rognen*. Det ble også foreslått en premie på 4 skilling for hver lake som ble fanga.⁵²

8.3.1. Vurdering – nødvendige undersøkelser

Man bør spørre erfarne laksefiskere om deres erfaringer med lake, og om den etter deres oppfatning er en predator å regne med i forhold til laks, om man har merka endringer i bestanden, og når?

8.4. Gjedde

I dag hører man ikke sjelden at gjedda har inntatt helt nye områder av Tanavassdraget, og at den også fins i sterke stryk hvor den omtrent ikke viste seg tidligere. Forklaringa på dette lokalt er ofte at det ikke lenger er tillatt å fiske med smågarn, ørretgarn – *sáibma*, som omtalt foran. Dvs. at man har en oppfatning av at man gjennom en offentlig regulering har fjerna ett element som tidligere bidro til å holde gjeddebestanden nede.

Som nevnt åpna regelverket frem til 1990 for et fiske med smågarn med maskevidde opp til 45 millimeter, etter andre arter enn laks. Synspunktet om at gjeddebestanden har økt etter at det ble innført mindre maskevidde i fisket med ørretgarn, er interessant i forhold til en tidligere observasjon fra Máskejohka, det nederste lakseførende sidevassdraget til Tana. Fiskerikonsulenten for Nord-Norge forteller nemlig i 1948 at fjellsamene tidligere hadde hatt leir ved Máskejávri/Masjokvannet, hvor de hadde drevet et omfattende garnfiske. Dette fisket hadde opphørt for en god stund siden. Lokale informanter hadde fortalt at gjedda var sjelden i gamle dager, men at den nå hadde spredt seg voldsomt i vannet, og at man kunne få gjedder på opptil 5-6 kilo. Fiskerikonsulenten anså det som mulig at dette også hadde hatt innvirkning på nedgangen i laksebestanden i vassdraget.⁵³

Jacob Fellmans nedtegnelser fra 1820-tallet gir også enkelte opplysninger om gjedda. Den ble betegna som en art som *uppslukar all slags fisk, till och med sådana af sitt slägt*. Om utbredelsen i vassdraget forteller han at den med sikkerhet forekom i Utsjok elv, selv om han selv aldri hadde sett noen slike der.

⁵¹ Fellman. J. IV 1906: 107.

⁵² Statsarkivet i Trondheim (SAT). Tana sorenskriveris justisprotokoller (TSS) 1855-66. Karasjoktinget, 14.3.1863.

⁵³ Fiskerikonsulenten 1948: 14,15.

For samene ved den nedre delen av vassdraget var den omtrent ukjent. Ved et besøk på Gullholmen i 1820 ble han bedt om å se på en fisk som ingen av de som var samla der hadde noen kjennskap til. Det var ganske enkelt en gjedde som ble til mat for måsene, til tross for at han forsikra dem om at den var spiselig. Men – fra folk som bodde lengre oppe ved vassdraget, *öfverbyggare*, var gjedda kjent, og de hadde også enkelte ganger fått den i laksegarn.⁵⁴

VRL har i sine rapporter, 2009-2011, når det gjelder Tanavassdraget, særlig pekt på en dårlig bestandssituasjon i øvre del av vassdraget, elvene i Karasjokområdet. I omtalen av ulike predatorer i rapporten for 2010, kommer VRL også inn på gjedda. Der nevnes at i flere norske innsjøer må smolten passere gjennom innsjøer med gjedde på sin ferd til havet. I tillegg slår man også fast at gjedda er en opportunistisk fisk som lett skifter byttedyr, alt etter tilgjengelighet, og at den lett vil kunne skifte over til smolt som svømmer nedstrøms. I følge VRL viser forskning fra Finland at gjedde over 40 cm i et område spiste 29 prosent av all utvandrende smolt (fra klekkeri).⁵⁵

8.4.1. Vurdering – nødvendige undersøkelser

Ser man på elvene i Karasjokområdet, ikke minst Kárášjohka, danner de mange innsjøer hvor gjedda har maksimale forhold. Det bør derfor settes i gang målretta undersøkelser for å undersøke gjeddas påvirkning på laksebestanden.

Elementene i en slik undersøkelse vil blant annet være:

- Har gjeddebestanden økt? Opptrer den i nye områder av vassdraget?
- Hva er evt. årsaken til en slik økning?
- Hvor stor er gjeddebestanden?
- Hvor mye smolt og lakseyngel er det grunn til å tro at gjedda setter til livs?

En slik undersøkelse vil i høy grad også måtte involvere lokale tradisjonsbærere, dvs. erfarne laksefiskere. Derfor er den språklige dimensjonen ved intervju situasjonen viktig også i dette tilfellet.

8.5. Sjørreten som predator

I forbindelse med laksens gyting kom Jacob Fellman også inn på en annen art *taimen*⁵⁶, som hadde den samiske betegnelsen *guvtsha*, i hans språkdrakt. Dette er det begrepet som i dag, på samisk, brukes om sjørreten - *guvzá*. Det var en relativt liten, blank og vakker fisk på rundt et halvt kilo. Den steig opp i elva på den tida laksen gytt. De som brydde seg om å ta vare på denne lille fisken, kunne få betydelige mengder av den. Stort sett gikk den i følge forfatteren ikke lengre opp i Tanaelva enn til Utsjokmunningen. Den forlot vassdraget igjen når isen la seg, etter å ha spist mye lakserogn – *efter at hafva förtärt mycket laxrom*.⁵⁷

En annen kilde fra 1800-tallet er om mulig enda mer spesifikk på at sjørreten gjør stor skade på lakserogn og lakse- og annen yngel av ferskvannsfisk. Dette fremkommer under et lakseting Langnes, 24.11.1884, forberedelsene til Tanalova (1888), som fogden hadde innkalt til. I det vesentlige dreide dette tinget seg derfor om rettigheter og forvaltning, men de 75

⁵⁴ Om gjedda på 1820-tallet - Fellman. J. IV 1906: 125.

⁵⁵ VRL 2010: 56.

⁵⁶ Se også punkt 17.4. Fellman og sjørreten.

⁵⁷ Fellman. J. IV 1906: 119.

formentlig fiskeberettigede, fra Seida, dvs. nåværende Tana bru og nedover til munningen, fikk også et spørsmål om sjøørreten:

Ansees Sjøørreten for en Rovfisk? Svaret er meget talende:

*Samtlige vare af den Formening, at Sjøørreten er en slem Rovfisk, der gjør meget Skade ved at Fortære Laxerogn og Yngel af saavel Lax som anden Ferskvandsfisk. En Art Sjøørret indfinder sig samtidig med Laxen og gaar op Elven i dens Følge; denne Art har Rogn; en anden Art Sjøørret gaar op Elven omkring Midten af August og skal da gaa opigjennem hele Elvedraget; denne Art har ingen Rogn.*⁵⁸

8.5.1. Vurdering – nødvendige undersøkelser

Disse kildene fra finsk og norsk side av grensa på 1800-tallet gir et godt bilde av hva som var den tradisjonelle oppfatninga eller kunnskapen – nemlig at sjøørreten er en rovfisk som gjør skade på laksebestanden. Kildene forteller også, med noe ulik innfallsvinkel, at det var to typer sjøørret som gikk opp i vassdraget. Den som gikk opp sist gyttet ikke, og Fellmans informanter opplyste på 1820-tallet at den ene og alene tok seg opp i vassdraget for å forsyne seg av lakserogn. Dette sies det imidlertid ikke noe spesifikt om på laksetinget på Langnes i 1884.

Forutsatt at dette ikke allerede er fullt ut avklart gjennom biologisk forskning, er det grunn til å se nærmere på innholdet i den forannevnte tradisjonelle kunnskapen:

- Gjør sjøørreten stor skade på lakserogn og yngel av laks og innlandsfisk?
- Fins det to ulike bølger av oppstigende sjøørret?
- Kan det tenkes at små sjøørreter under kjønnsmoden alder går opp i vassdraget for å spise lakserogn?
 - o Går evt. den mindre, ikke-gytende sjøørreten tilbake til havet seint på høsten, etter laksegytinga om høsten?

I en mulig undersøkelse omkring disse punktene, vil det være helt naturlig å stille denne type spørsmål til erfarne laksefiskere. Derigjennom vil man få avdekt to forhold. For det første om man fortsatt har den samme oppfatning som på 1800-tallet, og grunnlaget for at man eventuelt har det – egen observasjon, tradisjon eller begge deler?

8.6. Harr

Det er helt åpenbart at folk i Tanadalen hadde mye nedarva kunnskap om biologien i vassdraget. Man ønska selvsagt også at laksebestanden var størst mulig. Derfor var det en målsetting å holde predatorene på et lavest mulig nivå, jf. selfangsten, etc. Én predator som også nevnes på denne tida er harren.

Jacob Fellman skriver at denne fisken kunne være svært glupsk tidlig på våren, før insektene kom. Da kunne den sluke både *møss*, *vattenlemlor* og *paddor*. Det vil si at både mus og frosk sto på menyen. Harren spiste også sin egen rogn, for ikke å snakke om *laksens*. Derfor kunne

⁵⁸ Utskrift fra Statsarkivet i Trondheim, J. nr. 1093/1985. Sign: EB/TNB. Den typen kildeserier hvor dette dokumentet fins, er seinere overført til Statsarkivet i Tromsø. De som måtte ønske å gå nærmere inn på spørsmålet omom rettighets- og forvaltningsspørsmålene på dette laksetinget - se Pedersen 1986: 128 ff.

den være helt stinn av lakserogn om høsten (og var nettopp da regna som en delikatesse).⁵⁹ På grunn av harrens trang til lakserogn, hevda han, ganske sikkert bygd på lokal kunnskap, at et av de viktige tiltakene for å øke laksebestanden var å fange mest mulig harr. Det var nemlig en fisk som ødela store mengder lakserogn, eller slik han uttrykker det - *oerhörda kvantiteter* laxrom.⁶⁰

8.6.1. Vurdering – nødvendige undersøkelser

Hva er status når det gjelder kunnskap om harren som predator?

Bør det settes i verk tiltak for eventuelt å skaffe slik kunnskap?

Og – hva kan erfarne fiskere fortelle om bestandsutviklinga for harr, etter at reglene for å fiske med ørretgarn ble endra i 1990?⁶¹

8.7. Sjørøye

I enkelte elver i mandatområdet for arbeidsutvalget er sjørøyebestanden gått sterkt tilbake. Tradisjonell, erfaringsbasert kunnskap kan muligens gi et bidrag til å kaste lys over bestandsutviklinga.

8.7.1. Vurdering – nødvendige undersøkelser

Ved siden av biologisk forskning bør man også her henvende seg til tradisjonsbærere for å høre om deres erfaringer.

- Hvordan har sjørøyebestanden vært forvalta?
 - o Hvilke redskaper har vært brukt i elv/sjø?
 - o Når dreiv man fisket etter sjørøye?
 - o Kan fredningsreglene være årsak til lavt kvantum?
 - Dvs. - inntretr fredninga for tidlig om høsten?
- Hvilke naturgitte eller andre forhold kan ha påvirket bestanden negativt?
 - o Åteforhold?
 - o At sjørøya tas som bifangst ved annet fiske – sild, sil, lodde?
 - o Økning av visse predatorer?

9. Fiskeender⁶²

En predator som man langs Tanavassdraget er opptatt av er laksanda - *gussagoalsi*. Tidligere hadde man en atskillig sterkere beskatning av både lakse- og silender enn man har i dag. Vårjakt på vadefugler var da svært vanlig i alle samiske områder, ikke bare i Kautokeino.⁶³ Egg fra ulike fugler var også et viktig mattilskudd i vårknipa. Dette gjaldt ikke minst egg fra ulike andefugler.

Kilder fra Tanadalen så langt tilbake som 1820-tallet bekrefter at eggene fra blant annet laksanda, *goalsi/gussagoalsi - mergus merganser* – ble beskatta om våren. Det kan man lese seg til hos Jacob Fellman som forteller at den la eggene sine i (ruge)holker.

⁵⁹Fellman. J IV 1906: 124.

⁶⁰ Fellman. J III 1906: 278.

⁶¹ Se foran, pkt. 8.2.

⁶² En god oversikt over blant annet disse finner man hos Vest-Aikio, m/fl., 1997.

⁶³ Der har man i dag en begrensa spesialtillatelse til å drive vårjakt på ender.

Silanda, *vuoktagoalsi - mergus serrator* –, var også en art som bidrog til å skaffe ferske egg til husholdningene. Den la gjerne eggene sine i groper i bakken. Dette ble utnyttet av befolkninga langs vassdraget. De grov ferdige groper til den hvor den så la egg som de selv henta. Lappfiskanda – *mergus albellus*, som i følge Jacob Fellman ikke var av de vanligste andefuglene langs Tanavassdraget, ble også utsatt for annen beskatning om våren, enn bare gjennom å samle inn egg fra reirene. Den ble også fanga med reve- eller haresaks, med fisk eller fisketarmer som åte.⁶⁴

Hvor lenge disse praksisene holdt seg er vanskelig å fastslå. Men – helt åpenbart bidro de til en mye sterkere beskatning av de nevnte artene enn i dag. I den forbindelse er det interessant å se hva en nestor innen laksebiologien i nord, Magnus Berg, skriver om dette på begynnelsen av 1960-tallet. Han konstaterer at store mengder laksunger kan bli tatt av fiskeender, og at disse gjør stor skade på fisken i Troms og Finnmark. I enkelte strøk hengte man derfor ut rugeholker for at kvinender skulle bruke dem, men i og med at fiskeender også pleide å ruge i hule trær, benyttet også *de* holkene i stor utstrekning. Han opplyser også at mange fiskeforeninger dreiv med bekjempelse av fiskeender, noe som kunne bidra til gode resultater i lakseelvene.⁶⁵

I munningen av Tanaelva skal det være rundt 5000 laksender tidlig på sommeren, mens tallet stiger til 25-30 000 utover mot høsten. De undersøkelsene som er gjort av hva laksendene i munningsområdet spiser, viser at det er mest sil, lite laks.⁶⁶

Men – hvilken forskning er gjort i forhold til de laksendene som holder til og hekker både oppover langs Tana- og andre vassdrag om sommeren? *De* vil ikke ha de samme mengdene av alternative matkilder som de av artsfrendene som holder til i munningen(e), ikke minst sil-, skrubbe og lodde. En rimelig antakelse er at i mangel av disse artene vil utvandrende smolt fra midten av juni til midten av juli, være en naturlig del av menyen.⁶⁷

Vitenskapelig Råd for Lakseforvaltning (VRL) viser til estimat fra Skotland som tyder på at ei laksand spiser ca. 500 gram fisk pr. døgn. Hvis alt dette er ungfisk av laks, vil det bli ca. 50 individer i døgnet.⁶⁸ I den forbindelse erindres et gammelt (flere tiår siden) oppslag i lokalpressen, bladet Finnmarken, hvor ei laksand i Neiden hadde satt i seg svært mange titalls merka smolt – et faktum man kunne konstatere ut fra merkene som ble funnet i magen på den.⁶⁹

VRL nevner i sin rapport for 2010 at predasjon fra fugler, spesielt laksand og siland, kan være en betydelig predasjonsfaktor for utvandrende smolt. Rådet gjengir også forskningsresultater fra Skotland som viser at laksender kan stå for et smolttap på fra 3-16 prosent, når de samler seg i elva om våren. Fra Eira i Sør-Norge refereres det til forskning som viser at predasjon fra fugl kan stå for rundt 14 prosent av variasjonen i laksemengden.⁷⁰

⁶⁴Fellman J. IV 1906: 79, 80. Denne forfatteren har noe andre samiske betegnelser på de omtalte andefuglene enn de som brukes i dag. De som her er brukt for de to førstnevnte artenes vedkommende er henta fra Sammalahti, P. og Nickel. K.P. 2006, s. 311, 341, 753.

⁶⁵Berg 1964: 18.

⁶⁶VRL 2010: 56.

⁶⁷Skrubbe, stort sett små eksemplarer, fins riktignok til en viss grad opp til Vuolle Geavnjis/Storfossen.

⁶⁸VRL 2010: 55.

⁶⁹Har så langt ikke gjenfunnet referansen.

⁷⁰VRL 2010: 56.

9.1. Vurdering – nødvendige undersøkelser

Derfor: Hvis det ikke er gjort forskning på dette, bør det settes i verk et forskningsprosjekt hvor man prøver å finne ut av:

- Tidligere lokal forvaltning av bestanden, jakt, eggsanking, etc.
- Har nye fredningsregler og/eller endringer i utnyttelsen av laksand ført til endringer i bestanden
- Hvor mange laksender er det langs Tanavassdraget (og to-tre andre utvalgte elver, Lakselv, Alta, Reisaelva?) i sommermånedene?
- Hvor mye yngel og smolt er det rimelig å tro at laksendene spiser, ut fra tettheta av denne arten?

I grunnlaget for et slikt prosjekt bør det inngå at de som deltar i prosjektet og skal samle inn tradisjonell kunnskap om laksandas tilpasning, også bør kunne gjøre intervjuing på samisk.

10. Mink

En fiskespisende art som er relativt ny i faunaen i nord, er mink. Iallfall fantes den ikke nord for Kuusamo i Finland i første kvartal av 1800-tallet.⁷¹ I drøftingen av ulike predatorer, skriver VRL at introduserte predatorer, f. eks. mink, har større innvirkning enn de artene som er i systemet fra før. Forskning man viser til, har dokumentert at mink i små elver og høy fisketetthet, har forårsaka høy dødelighet og reduksjon i fisketetthet. Dette gjaldt utsatt ungfisk av laks, som er mer utsatt for predasjon enn vill ungfisk.⁷²

10.1. Vurdering – nødvendige undersøkelser

I den grad man ikke har en oversikt over utviklinga av minkbestanden, eller status for denne, bør en slik kunnskap fremskaffes. I en slik kunnskapsinnsamling vil lokal kunnskap være av stor betydning. Dvs. intervjuing av erfarne iakttakere:

- Når begynte minken å opptre i vassdragene?
- Hvilket inntrykk har man av utviklinga av bestanden?
- Hvilke tiltak meiner man bør settes i verk for å desimere denne arten?

11. Oter.

Én art som VRL ikke nevner i sin vurdering av predatorer i 2010-rapporten, er oteren. I følge lokalbefolkninga både langs sjø og elv, har oterbestanden økt sterkt de siste tiårene. En (svært?) stor oterbestand langs lakseelvene er etter alt å dømme en situasjon som man må veldig langt tilbake i tid for å finne.

Det har sammenheng med at oteren gjennom mange hundre år har vært et særdeles verdifullt jaktobjekt på grunn av skinnet. På 1820-tallet kunne jegerne, i byttehandel med de russiske pomorene, oppnå mellom 150 og 200 kg mel for ett oterskinn.⁷³ Det ble da drevet en intens jakt etter oter med mange ulike metoder. I 1840 var den registrerte eksporten av oterskinn til Russland oppe i 5600.⁷⁴

⁷¹ Fellman J. IV 1906: 19.

⁷² VRL 2010: 55,56.

⁷³ Blom 1832:166.

⁷⁴ Solhaug II 1976: 246.

Oteren ble imidlertid ikke jakta på bare for skinnets skyld. Særlig sjøsamene spiste også oterkjøtt. Med hensyn til predasjonskapasitet, skriver Jacob Fellman at oteren ikke bare fanga fisk for øyeblikkets behov, men at den også la seg opp lagre når det var mulighet for det. Og - jaktmetodene som ble brukt for å få has på oteren var mange og varierte.⁷⁵

I deler av Finnmark, blant annet i Tanadalen, var (og er) oterskinn også et viktig element i den tradisjonelle samiske mannslua. Det har ført med seg at lokale kulturelle behov også bidro til et vedvarende jakttrykk.

Dette trykket ble nok ikke mindre da det i begynnelsen av 1900-tallet ble innført skuddpremie for oter, samtidig som det stadig var gode skinnpriser. I 1932 ble den statlige skuddpremieordninga avskaffa, og overlatt til de enkelte kommunene. Oteren ble totalfreda i 1982, og bestandene i Nord-Norge omtales i 1998 som økende. Når det gjelder predasjon er det gjort undersøkelser som viser at kystoteren gjerne forsyner seg av oppdrettsanlegg, mens det er lite undersøkt hva innlandsoterne i Norge spiser.⁷⁶ Av stor interesse for dem som er opptatt av laksebestanden er at det på faglig hold blir antatt at *laksefisk vil utgjøre hovedføden i de kalde og oksygenrike vassdragene i nord og vest.*⁷⁷ Dette er særlig interessant ut fra den erfaringa man med bruk av otersakser langs elver og innsjøer i Tanadalen for nærmere to hundre år siden. Man brukte fisk, *helst lax, till bete.*⁷⁸

Når det gjelder oterbestanden opplever man etter alt å dømme en kvalitativt ny situasjon. Det er kanskje mer oter i sjøen og ved lakseelvene i nord, enn det har vært på meget lang tid. Oteren var i flere hundre år et svært ettertrakta jaktobjekt, mens det nå har vært en totalfredning av denne arten i nesten 30 år. Det gir all grunn til å se nærmere på oterbestanden og hvilken innvirkning den kan ha på bestanden av laks.

11.1. Vurdering – nødvendige undersøkelser

Ut fra rapportene fra VRL ser det generelle bildet ut til å være at de mindre elvene i Tanavassdraget har den vanskeligste bestandssituasjonen. Ett spørsmål det kan være grunn til å stille, er om det kan ha noen sammenheng med forekomsten av mink og ikke minst oter i disse elvene. De vil helt opplagt ha meget gode forhold i små elver – liten vannstand, mange stryk og dermed åpne råker hele vinteren, og ikke minst at det på svært lange strekninger ikke finnes bosetning eller annen menneskelig aktivitet i store deler av året. Dette gjelder også store deler av elvestrekningene i Karasjok.

Flere av de små sideelvene til Tana har dessuten laksebestander med så småfallen og ”slank” laks at den i mindre grad beskattes av garnredskaper, selv om det måtte fiskes med minimums maskestørrelse på 58 mm - det være seg i sjø eller elv.⁷⁹ Dette gjelder blant annet en elv som Lakšjohka i Tana, hvor VRL rapporterer om en svært dårlig bestandssituasjon. Ut fra en lokal oppfatning om at garnredskaper vanskelig fanger noen vesentlig del av laksen som skal til denne elva, er den et eksempel på ei elv hvor det vil være naturlig å søke alternative andre forklaringer på utviklingen av bestandssituasjonen, enn fisket.

⁷⁵ Fellman J. IV 1906: 17-19.

⁷⁶ Et forsøk med oppføring av torsk som ble gjort i Deanodat/Vestertana på 1980-90-tallet, ikke langt fra Tanamunningen, måtte for eksempel oppgis på grunn av oterplagen.

⁷⁷ Kooij 1998:<http://www.zoologi.no/fakta/oter.htm>

⁷⁸ Fellman J. IV 1906: 18.

⁷⁹ I sjøen er det stort sett vanlig å bruke større maskestørrelser enn dette, i krokarn.

Men – uavhengig av enkeltteksempler bør det settes i gang et prosjekt i forhold til oter som bygger på både tradisjonell kunnskap og biologiske vitenskapelige metoder,

- Hvordan mener lokale tradisjonsbærere at oterbestanden har utvikla seg?
- Hvilken innvirkning mener de at oteren har for laksebestanden?
 - o Dvs. - har man erfaringsmateriale som kan bidra til å belyse oterens predasjonsevne?
- Hvor stor er oterbestanden?
- Hvor mye laksefisk spiser den?⁸⁰
 - o Vurdere om bestanden er på et nivå som er holdbar i forhold til en forsvarlig lakseforvaltning – ut fra de resultatene man kommer frem til i punktene foran - og foreslå eventuelle tiltak for å bringe bestanden i samsvar med en slik forsvarlighet.

12. Turistfisket

Noe annet som det også spørres om på lokalt hold i Tanadalen, er hvordan det omfattende turistfisket de tretti-førti siste årene kan ha påvirket laksebestanden. Dette er en form for beskatning som man aldri har hatt i et slikt omfang tidligere, og mange er opptatt av hvordan det intense fisket på de beste gyte plassene påvirker bestanden?

Turistfisket fra finsk side har hatt en dramatisk utvikling. I 1953 var det 215 fisketurister i vassdraget. I 1961 var det 650, og i 1974 var tallet nesten 4000.⁸¹

Philip Burgess gir litt andre tall. Han oppgir at det i 1953 ble solgt 593 døgnkort til finske sportsfiskere. I 1963 var tallet 2196, i 1973 var det 8982 og i 1975 var antallet døgnkort 23570.⁸²

Dette utvikla seg ytterligere og var kommet opp i nesten 40 000 døgnkort i 2002. Etter dette sank salget noe, og var i 2008 nær 33 000 kort. De aller fleste var båtkort solgt på riksgrensestrekninga, og dette omfattende fisket foregår nedenfor de tre store og viktige sidevassdragene Anárjohka, Kárášjohka og Anárjohka. På norsk side er antallet solgte kort beskjedent i sammenlikning. Tidlig på 1980-tallet var det rundt 1500 døgnkort, mens det i 2002 var rundt 9000. De fleste av disse var kort utstedt for fiske fra land på den helnorske delen av vassdraget.⁸³

Første gang det finske turistfisket nevnes som et problem er muligens i en rapport fra fiskerikonsulenten i Finnmark i 1948.⁸⁴ Han anførte da at det særlig etter krigen hadde vært en *meget stor tilstrømning av finske sportsfiskere*. Fiskerikonsulenten så dette som en alvorlig konkurrent til det meget viktige stangfisket som ble drevet av de lokale innbyggerne. Han anfører at de tilreisende finnene, og norske tilreisende sportsfiskere ved Storfossen (*Vuolle Geavhjis*), hadde mye bedre redskaper enn samene. Enkelte av de finske turistene fisket også

⁸⁰ Jeg tar det forbehold at slik forskning kan være gjort etter 1998, da den faglige rapporten om oter som det er vist til foran, ble skrevet. Det gjelder for så vidt også de andre foreslåtte prosjektpunktene når det gjelder oter.

⁸¹ Niemelä & al. 2009: 15.

⁸² Burgess 1996: 57.

⁸³ VRL 2009: 35.

⁸⁴ Fiskerikonsulenten var Magnus Berg, som på den tid dekte hele Nord-Norge. Han hadde kontorsted ved Tromsø museum. Jf. Opplysninger hos Berg 1986, bakre omslagsside.

fra egne båter. Dette fisket førte derfor til nedgang i utbyttet for dem som hadde fisket som næringsvei. Avgrensning av fisketida for fremmede hadde derfor stor betydning.⁸⁵

Den første fasen av det finske turistfisket bekymra lokalbefolkninga på finsk side, da man betrakta dette som en konkurrent til lokal næringsvirksomhet. I 1959 ble det hevda at det i betydelig grad gikk ut over den stedegne befolkningas inntektsmuligheter. Derfor burde dette fisket begrenses (*be restricted*) fra slutten av juli til sist i august.⁸⁶

Antallet solgte fiskekort på finsk side er i dag iallfall 20-30 ganger høyere enn det var på slutten av 1950-tallet. Derfor er det mange som spør seg om hvordan dette nye fisket gjennom mer enn førti år, med mange stenger pr. båt og bruk av sluk og dyptgående wobblere, påvirker laksebestanden. Dette er en form for beskatning som man aldri har hatt i et slikt omfang tidligere i de beste gytekulvene. Og – fisket foregår i stor grad på strekninga mellom Utsjok og Leavvajohka, som av den norske fiskerikonsulenten for mer enn seksti år siden ble karakterisert som en *sammenhengende gyteplass*.⁸⁷ En beskrivelse som ble gitt av turistfisket i andre halvdel av 1970-tallet, har også vært fullt ut gyldig siden da:

*Disse konkurrer seg imellom om størst fangst og dorger overalt i elva. Men særlig kappes de om å ro vekselvis på de beste fiskekulvene, og på disse steder kan de fastboende meget sjelden komme til.*⁸⁸

I løpet av tida fra 1873 til i dag da en rekke gamle metoder ble forbudt i vassdraget – overstenging, goldin, drivgarn fra bredd til bredd, og lystring,⁸⁹ er utviklinga av det finske turistfisket den suverent fremste nye, alvorlige beskatningsfaktor i forhold til laksebestanden. (Den andre store endringa, med motsatt fortegn, er nedgangen i antallet garnfiskere de seinere tiårene, og tilsvarende nedgang i hvor lang tid de fisker pr. sesong).

12.1. Vurdering – nødvendige undersøkelser

Et prioritert forskningsfelt må derfor være å finne ut av hvordan denne nye beskatningsfaktoren påvirker laksebestanden. Særlig gjelder det hvilken innvirkning turistfisket har på bestandene i de øvre elveløpene – Anárjohka, Kárášjohka og Iešjohka, og sideelvene til disse igjen.

13. Enkelte andre elementer av tradisjonell kunnskap langs Tanavassdraget

Ett moment som også bør nevnes når det gjelder tradisjonell kunnskap er oppfiska kvantum i stangfisket. Der har det vært en oppfatning om at uansett hvor mye laks det måtte være, får man nødvendigvis ikke store fangster på krokredskap. Betingelsen for å få godt med laks på stang, er at laksen må være såkalt *vuoggaguolli*.⁹⁰ Det vil si laks som lett(ere) biter på krok. Er laksen ikke *vuoggaguolli*, er det lengre mellom fangstene.

⁸⁵ Fiskerikonsulenten 1948:12,21. Etter samforstand med Finland ble slike regler gitt ved kgl. res. av 24.6.1949. Der ble det bestemt at tilreisendes fiske skulle begrenses til maksimum 7 døgn pr. år.

⁸⁶ Burgess 1996: 55.

⁸⁷ Fiskerikonsulenten 1948: 20.

⁸⁸ Henriksen 1978: 108.

⁸⁹ Jf. Pedersen 1986: 106 ff, og Pedersen 1988.

⁹⁰ Av *vuogga* – krok, og *guolli* – fisk.

Vannstanden er viktig for hvor godt laksefisket lykkes eller ikke. Derfor kan det være av interesse å vite hvordan vannstanden blir utover sommeren. I øvre deler av Tanavassdraget, iallfall, har man meint at dette kunne leses ut av hvordan gjeddelevra så ut om våren. Derfor var det viktig å fange en gjedde tidligst mulig etter isgangen, for å skaffe seg denne innsikten. Levra ble så behandla og studert etter bestemte prosedyrer, for å kunne gi informasjonen man var ute etter. Ett tilfelle som er beskrevet fra 1997 viste at forutsigelsen som ble gjort på grunnlag av en gjeddelever undersøkt i slutten av mai, holdt stikk. Flomperiodene ble slik som forutsett.⁹¹

13.1. Vurdering – nødvendige undersøkelser

Det bør undersøkes om hvilke tradisjonelle kriterier lokale fiskere legger til grunn for å betegne de enkelte årenes innsig som *vuoggaguolli* eller ikke *vuoggaguolli*. Biologene kunne da muligens sammenholde dette med sine data om f. eks. mat- og beiteforhold i havet. Har *de* noen innvirkning på hvor godt laksen tar på krok eller ikke?

Det vil også være naturlig å gå nærmere inn på hvilke metoder folk har hatt for å skaffe seg innsikt i vannstand, hvordan fisket vil bli, etc. Dvs. at det bør gjøres intervjuundersøkelser som kombineres med naturvitenskapelig kunnskap.

14. Sjølaksefisket – kort oversikt

Sjølaksefisket, særlig med krokgarn og kilenot, men i lange perioder også med kaste- eller dragnet og settegarn, har vært en viktig faktor for folk i mandatområdet fra andre halvdel av 1800-tallet. Laksefisket i sjøen er imidlertid mye eldre enn det. Allerede før midten av 1700-tallet drev skolte- eller østsamene et organisert fiske etter laks i sjøen, med krokgarn og dragnet. Dette fisket var de eneberettiget til på den tiden. Man har imidlertid også kilder fra Nord-Troms som forteller om sjølaksefiske på 1700-tallet.⁹²

Fisket med kilenot begynte på 1860-tallet. Krokgarn ble også tatt i bruk, og i årene fram til 1890 steg både antallet fiskere og oppfisket kvantum sterkt, slik at verdien av sjø- og elvefisket da var kommet opp på samme nivå.

Det ser også ut til at sjølaksefisket, særlig i Finnmark, fikk enda større betydning i mellomkrigstiden, da det kom inn som et økonomisk alternativ etter at pomorhandelen ble bort ved utbruddet av første verdenskrig. Et uttrykk for dette kan blant annet være den meget sterke økningen i antallet kilenøter i perioden.

Lakseprisene var jevnt over gode, og mange kilder peker i retning av at sjølaksefisket for en periode som strekker seg fram nesten til vår egen tid, kom til å bli en av de aller viktigste faktorene i kombinasjonsøkonomien i mange fjordstrøk, og delvis også på kysten.

Endringene for det tradisjonelle sjølaksefisket begynner tidlig på 1960-tallet og forsterkes fra 1970-årene og utover. Disse endringene ser ut til å ha sammenheng med utviklingen av drivgarnsfisket i havet som begynte omkring 1960. Dette førte med seg stadige innskrenkninger i fisketid og redskapsbruk for de gamle sjølaksefiskerne. Rundt 1980 fikk man også en storstilt fjerning av lakseplasser på statens grunn i Finnmark. Frem til drivgarnsfisket ble avviklet fom. 1989, hadde utslagene vært -

⁹¹ Gaup 1999: 23.

⁹²Jf. f.eks. Guttormsen 2005: 417

- Kraftig innskrenkning av fisketida for kilenot og krokgarn.
- Fjerning av ca. 1100 lakseplasser på statens grunn i Finnmark rundt 1980
- Forbud mot høstfiske etter laks i Tana og Varanger.
- Forbud mot settegarn og kastenot i sjøen.
- Forbud mot dorgefiske i sjøen før 15. mai.
- Forbud mot garnfiske i alle elver, unntatt grensevassdrag.
- Innskrenkning av fisketida med garn i Tanavassdraget

Utviklinga i retning av redusert fisketid for kilenot og krokgarn har fortsatt frem til det aller siste.⁹³

14.1. Tradisjonell kunnskap – sjølaksefiske

Foran er det nevnt at man i mandatområdet har kilder om sjølaksefiske tilbake til 1700-tallet. Det er et betydelig tidsrom, som har gitt grunnlag for å utvikle både kunnskap, skikker og tradisjoner. Fra Tanafjorden fortelles at enkelte sjøsamer for kanskje mindre enn hundre år siden hadde beholdt enkelte av de helt spesielle kulturelle båndene til denne tida. Som en ekstra garanti for godt fiske, meinte enkelte at det var tryggest å bruke de samme metodene som noe lenger tilbake i tid - å foreta en offerhandling før fisket starta.⁹⁴

Og - etter mange generasjoners erfaring med fiske etter laks i sjøen, fins det mye tradisjonell kunnskap om biologiske sammenhenger, hvilken innvirkning været har, etc., også blant sjølaksefiskerne.

Noen spredte eksempler:

Lakselus er i dag et stort problem i forbindelse med at villaks får overført denne parasitten i stort antall fra laks i oppdrettsindustriens mærer. Tidligere – før denne industrien utvikla seg – var lakselus en indikator på om det skulle bli et godt eller dårlig lakseår. Mye lakselus tidlig på sesongen var et tegn på at det ville bli mye laks.

Når laksen har liten rogn og melke tidlig på sesongen, er en tradisjonell oppfatning blant mange sjølaksefiskere at da blir det sein oppgang elvene. Slik har det vært i noen av de siste årene, og enkelte av de svært få i Tanafjorden som har fiska med kilenøter helt til sesongslutt, 5. august, har hatt sine beste fangstucker helt mot slutten av sesongen.

I nærområdene har sjølaksefiskerne tilnærma full kontroll med når de kan få laks, gjerne erverva fra generasjon til generasjon. Eksempel: *Er det fralandsvind kan jeg bare glemme å kjøre ut til garna.*⁹⁵

Vi har foran vært inne på at selen er predator i forhold til laksen, men tradisjonell kunnskap indikerer også at enkelte hvalarter tar laks. I Varangerfjorden er det folk som har fortalt at *kvitfisken er en laksejeger, den følger laksen inn i fjorden.*⁹⁶

⁹³ Dette er en lett redigering av oppsummeringskapitlet, 5.2.1., i Pedersen 2010, hvor man i større detalj vil finne mer om de enkelte elementene som nevnes her.

⁹⁴ Personlig meddelelse 2011. Undertegnede arbeider videre med disse opplysningene.

⁹⁵ Rolf Helge Skipnes, Saltjern ved Vadsø, i Losoa, R. I. og Ingilæ, V. 2009: 69.

⁹⁶ Anders Bomban i Kalstad, Bjørklund, Eythorsson, red. 2011: 95.

Samme sted registrerte man også virkningene av det storstilte fisket etter småsild inne på fjorden, som tok til i siste halvdel av 1950-tallet. Lokalbefolkninga karakteriserte dette som en invasjon av sildesnurpere. Det ble da mindre mat til laksen: *Vi merka på laksen at det ble mindre sildeåte i den.*⁹⁷

I forhold til den bekymringa for laksen som mange har når det gjelder det storstilte fisket etter lodde utenfor Finnmarkskysten og innover i fjordene, med store ringnotsnurpere, skal man være oppmerksom på at laksen er en stimfisk og derfor har vært utsatt for fangst med aktive redskaper også tidligere. I mai 1956 skulle en fiskebåt kaste dragnot etter torsk i Sørøysundet, men fikk 4600 kg laks. En annen båt fikk 500 kg i det samme området, selv om formålet var å fange sei.⁹⁸

14.1.2. Vurdering – nødvendige undersøkelser

Hvis man har tilsvarende laksestimer noe tidligere på vinteren, i loddeseongen, er det grunn til bekymring.⁹⁹ Iallfall er det nødvendig å sette inn mer faglige ressurser for undersøke hvor mye laks som blir tatt som bifangst ved lodde- og sildefisket, og muligens også ved seifisket. Det samme gjelder i forhold til det omfattende silfisket.

Bifangst er imidlertid bare en del av problematikken i havet. Lodde, sild og sil er viktig mat for laksen. Sildas betydning for laksen var kjent blant laksefiskerne langs Tanavassdraget allerede på 1820-tallet, hvor kunnskapen nedfelte seg i en joiketekst hvor laksen – etter å ha vært i elva – vendte tilbake til havet hvor den gjenvant kreftene ved å spise sild.

Spørsmålet man i dag må stille, er om det omfattende industrielle fisket etter sild, sil og lodde, også er med på å rive vekk en viktig del av matgrunlaget for villaksen når den er i havet – ikke bare at laks blir tatt som bifangst ved denne typen fiske.¹⁰⁰

14.2. Intervjuundersøkelse blant sjølaksefiskere

Man kan uten videre slå fast at når det gjelder systematisk innsamling og bearbeiding av tradisjonell kunnskap om biologiske forhold blant sjølaksefiskere, står det enda dårligere til enn innen elvefisket. Det blir også færre og færre sjølaksefiskere, og gjennomsnittsalderen for de som fisker laks på Finnmarkseiendommens grunn er rundt 60 år.¹⁰¹ Det betyr at det fortsatt er mye kunnskap å hente blant dem som fortsatt fisker, og blant de som har slutta. Men – det haster.

Derfor bør det settes i gang en større intervjuundersøkelse i mandatområdet for arbeidsutvalget, for å samle inn tradisjonell kunnskap blant sjølaksefiskerne, om laks og laksebestand. En del av spørsmålsstillingene kan være:

- Fins det tradisjonell kunnskap om hvordan neste laksesong blir? Hva er det som virker inn for at en sesong skal bli god.

⁹⁷ Alf Svenning i Kalstad, Bjørklund, Eythorsson, red. 2011: 72. Trolig har denne observasjonen sammenheng med at folk i den indre delen av Varangerfjorden på denne tida dreiv et utstrakt høstlaksefiske, og at de derfor så de umiddelbare virkningene av sildefisket.

⁹⁸ Jacobsen 1983: 267.

⁹⁹ På Vestlandet hadde det for øvrig i tida etter andre verdenskrig utvikla seg et fiske hvor man fulgte laksestimene inn fjordene og tok den med snurpenot. Jf. Losoa, R. I. og Ingilæ, V. 2009:68.

¹⁰¹ Opplysning fra utmarkssjef Rolf S. Kolstrøm, FeFo, på møte i arbeidsutvalget, 7.-8.6.11.

- Klimatiske forhold?
 - Kald/mild vinter?
 - Vindretninger over lengre tid?
 - Sein/tidlig vår?
- Matforhold i havet og fjordene?
- Beregner man gode og dårlige laksesesonger ut fra periodiske svingninger?
- Hvorfor blir noen år ekstra gode, og andre igjen ekstra dårlige?
- Kan man allerede tidlig på våren se på laksen om det blir en god eller dårlig sesong?
 - Hvilke kjennetegn har man eventuelt?
- Er det mulig, ut fra bestemte merker i naturen å kunne si noe om bestanden flere år fremover i tid?
- Hva bygger man sin kunnskap på?
 - Egne observasjoner
 - Overlevert tradisjon fra tidligere generasjoner

Man må også søke opplysninger om fisket.

- Når på våren fikk man den første laksen? (Før midten av 1960-tallet var det tillatt å starte sjølaksefisket 15.april)
- Når dabba fisket av?
- Hvor langt utpå sommeren fiska man vanligvis?
 - Hvorfor dro man opp bruket?
 - Var det fordi laksen tok slutt, eller pga. andre arbeidsoppgaver?

Det er også viktig å få opplysninger om det var laks i fjordene om høsten og vinteren:

- Når på året oppholdt laksen seg i fjordene?
 - Var den der også om høsten og vinteren?¹⁰²
 - Var det sporadisk eller systematisk?
 - Hvilke forhold i sjøen påvirket dette – åteforhold, andre ting?
 - Kan utviklinga av sel-/kobbebestanden, og/eller økningen i fangstkapasitet i ringnotflåten ha spilt noen rolle for om laksen oppholder seg i fjordene om høsten eller ikke.
 - Hvilke redskaper kunne man få laksen på som bifangst utenom vår- og sommersesongen.
 - Hvor store fangster kunne det dreie seg om?
 - Slo høstlaksefisket til hvert eneste år? (Tillatt til 1979 i Tana og Varanger)

15. Historiske kvanta og svingninger i bestanden

Det som kjennetegner forvaltninga av laksefisket i etterkrigstida er en rekke runder med regulerende og innskrenkende bestemmelser, særlig i forhold til det tradisjonelle laksefisket med garnredskaper i sjø og elv. Hovedbegrunnelsen har vært at laksebestanden(e) er i tilbakegang, og at årsaken til tilbakegangen i stor utstrekning har vært fisket med garn i elv og sjø.

Det spørsmålet mange tradisjonsbærere innen laksefisket stiller, er om det virkelig kan være fisket med garnredskaper er den vesentlige årsaken til at laksebestanden hevdes å være

¹⁰² I første halvdel av september 2011, har folk sett betydelige mengder storlaks som hopper i enkelte av sidefjordene i Tana. Er dette laks som blir stående i fjorden, eller er det laks som går seint opp i Tanaelva? Gytelaks? Gjeldlaks?

synkende - eller er det naturlige svingninger man har å gjøre med? Fra historiske kilder som strekker seg tilbake til 1700-tallet og noe før det, kjenner man til dels meget sterke bestandsvariasjoner i Tanavassdraget, eller iallfall at oppfiska kvantum har vært svært lavt. Det samme gjelder Altaelva.

Derfor - når det gjelder fangst av laks år om annet, er en viktig del av den tradisjonelle kunnskapen at det er store variasjoner i fangsten. Etter ett eller flere toppår kommer det bølgedaler før bestanden igjen øker. Slike bølgebevegelser har man opplysninger om meget langt tilbake, men dog ikke systematiske. Vitenskapelig råd for lakseforvaltning (VRL) skriver i sin rapport, basert på tallmateriale fra perioden 1972-2008, at fangsten i Tana varierte betydelig i denne perioden, men med nesten regelmessige topper hvert 8-9 år.¹⁰³ Variasjonene i denne korte perioden var faktisk så store at høyeste kvantum har vært tre og en halv ganger høyere enn laveste.¹⁰⁴

For Tana fins offisiell fangststatistikk tilbake til 1876. VRL anfører flere gode grunner for at disse ikke har kunnet gi et riktig bilde av fangsten, før tallmaterialet blir mer solid på begynnelsen av 1970-tallet.¹⁰⁵ Disse vurderingene synes godt begrunna, men trolig gir tallene fra hundreåret før det, likevel en pekepinn om svingninger i bestand/oppfiska kvantum.

Et annet forhold man skal ha for øyet når det gjelder statistikk over oppfiska kvantum, er den kulturelle dimensjonen. Langs Tanavassdraget har det vært en del av kulturen at man ikke skulle fortelle om fangsten. Måling og veiing var heller ikke bra. Det har også vært forskjellige måter å praktisere hemmeligholdet på. Fra andre halvdel av 1800-tallet fortelles det fra Tana at når man satte garna skulle ingen andre enn husets beboere få vite om fangsten den første måneden, for at fisket ikke skulle mislykkes – *damit die Fischerei nicht missglücke*.¹⁰⁶

Hans J. Henriksen, som hadde en grunnleggende innsikt i elvedalskulturen langs Tanaelva, skriver at eldre garnfiskere kunne fortelle om rekordstor laks tatt året før, eller for noen år siden. Det vil si at først en god stund seinere kunne slik fangst kommenteres uten at det gikk ut over fiskelykka.¹⁰⁷ Dette reflekteres også i fiskerikonsulentens omfattende befaringsrapport i Tanavassdraget, fra sommeren 1948, hvor han skriver: *Samene er meget forsiktige med å gi opplysninger om sitt fiske. Det er en stor hemmelighet hvor mye de får*. Han meinte også at det sikkert foregikk mye fiske som man ikke hørte noe til, noe som også kunne bekreftes av lensmennene som til dels også hadde vært lakseoppsyn i sine distrikter. Om årsaken til at folk svært ugjerne oppgav fangsttallene, hadde fiskerikonsulenten selv en teori om at det trolig hadde å gjøre med at folk frykta skatten.¹⁰⁸ Dét kunne nok bidra til å legge et visst slør over fangsten, men – slik vi har sett – denne holdninga går mye lenger tilbake i tid. Uansett årsak kan det ha bidratt til vanskeligheter med å få til en pålitelig fangststatistikk.

Når man går tilbake til tida før 1876, har man i litteratur og andre kilder fra 1700-tallet av, og delvis noe tidligere, en del spredte opplysninger om oppfiska kvantum. Disse er i hovedsak av kvalitativ og delvis også av individuell karakter. Det er derfor umulig å danne seg et tilnærma eksakt bilde av kvantumet som ble tatt opp, men kildene viser det samme bildet som fra tida

¹⁰³ VRL 2009: 33.

¹⁰⁴ Niemelä & al. 2009.

¹⁰⁵ VRL 2010:60.

¹⁰⁶ Qvigstad 1920: 74, nr. 206 a.

¹⁰⁷ Henriksen 1978: 107.

¹⁰⁸ Fiskerikonsulenten 1949: 1.

etter at statistikken ble mer pålitelig fra rundt 1970. Fangstmengden har variert mye, og man finner til dels dramatiske overganger fra det ene året til det andre - fra meget godt til meget dårlig fiske.

Et nødvendig forbehold når det gjelder opplysninger om et lavt kvantum i eldre kilder, er at det nødvendigvis ikke alltid betyr at det var mindre laks. Klimatiske forhold som gav høy vannstand i fiskesesongen, eller liten vannføring, nevnes fra tid til annen som årsaker til at sesongen ble dårlig.¹⁰⁹ Et svakt kvantum i Altaelva i 1669 ser for eksempel ut til å henge sammen med dårlig vær og høy vannstand som ga vanskelige driftsforhold.¹¹⁰ I andre tilfeller hvor lave kvantumsopplysninger bygger på opplysninger fra de som hadde enerett på laksehandelen ved munningen av Tanaelva (før 1789), kan man tenke seg at de har sammenheng med at allmuen hadde funnet det mer fordelaktig å omsette deler av fangsten via alternative handelskanaler – ikke minst de russiske pomorene.

15.1. Momenter om laksefangsten i Tana og Alta på 16- og 1700-tallet

For Tanaelvas vedkommende beskriver allerede den første kjente skriftlige kilden, fra 1580, lakserikdommen i vassdraget. Samene som bodde langs vassdraget fikk *mekgtigt mycken lax*.¹¹¹

Når det gjelder kildesituasjonen bør nevnes at Finland i sin tid var en ordinær riksdel av Sverige. Da grensa mellom Sverige og Norge ble trukket i 1751, ble Tanavassdraget på en lang strekning grense mellom de to landene. I 1809 ble Finland løsrevet fra Sverige og etablert som et storfyrstedømme under den russiske tsar, og grensa mellom Finland og Sverige ble trukket. Samtidig ble den tidligere svensk-norske grensa helt i nord, fra da av grense mellom Norge og Finland. Dette innebærer den kildemessige fordel for Tanas vedkommende at det før 1809 kan trekkes vekslers på både norske og svenske kilder - etter 1809, norske og finske.

De første antydningene om størrelsen på laksefangsten får man i 1641, da samene i Tanadalen klaga over at mye laks gikk til spille fordi handelskompaniet ikke makta å ta i mot det de produserte. Noe liknende skjedde i Alta i 1658 og 1659, da man måtte ta ned stengselet på grunn av mangel på salt og tønner.¹¹² (Saltmangel ved handelen på Gullholmen førte for øvrig i 1734 til at samene tvang handelsforvalteren der til å kjøpe et parti på mellom tre og fem tusen kilo råttan laks.)¹¹³

På midten av 1600-tallet oppgis en produksjon på om lag 300 tønner laks fra Altaelva. Jens Petter Nielsen som skriver dette, viser i den forbindelse til fogd Niels Knag som oppga at Altaelva ga omtrent en tredjedel av fisket i Tanaelva.¹¹⁴

Omtrent alle kildene fra 1700-tallet forteller om variasjoner i fangsten. Knuud Leem oppgir på noe generell basis fra midten av 1700-tallet, at man i Alta fikk under 100 tønner, og enkelte

¹⁰⁹ Dette er noe som selvsagt fortsatt gjelder.

¹¹⁰ Nielsen 2001: 48.

¹¹¹ Pedersen 1986: 5.

¹¹² Nielsen 2001: 52.

¹¹³ Pedersen 1984: 47.

¹¹⁴ Nielsen 2001: 50.

år mer enn 200.¹¹⁵ En annen kilde fra omtrent samme tid oppgir en utskipping på fra 100 til 150 tønner pr. år.¹¹⁶ Noe tidligere, på begynnelsen av 1730-tallet, oppgir J. Sporning at Tana og Alta, kunne gi 250 tønner laks, men noen ganger mer, andre ganger mindre. *Porsanger elv*, som i 1726 var *bleven optagen*, ga 30 tønner.¹¹⁷

I følge en godt informert kilde fra svensk side av Tanadalen, hadde laksefisket i Tanaelva frem til ca. 1740 vært så rikt at enkelte nærmest hadde hatt det som eneyrke. Folk hadde levd av det hele året, og hadde kunnet bytte til seg det de ellers trengte: *Detta Lax-fisket... varit så rikt och ymnigt at dess idkare ej allenast lefwat deraf hela året, utan och bytt åt sig dermed andra tarfwor...*¹¹⁸ På 1740-tallet var imidlertid fangsten gått radikalt tilbake. De av elvedalsbeboerne som ikke hadde flere næringsmessige bein å stå på, hadde derfor vært nødt til å flytte til sjøkanten i Norge, *Wästersjön*, eller tigge fjellsamene om mat, eller bytte til seg salt og torsk i Norge.¹¹⁹

Fra norsk side rapporterte sorenskriver Hans Paus, med en inngående kjennskap til næringsveiene i Finnmark, om forhold som kan bekrefte det som ble opplyst fra svensk side om den negative utviklinga innen laksefisket i Tanavassdraget. Han skriver nemlig fra rundt begynnelsen av 1760-tallet, om en katastrofal nedgang i oppfiska kvantum. Fra et tidligere kvantum på 250 tønner, var man i enkelte år nå kommet helt ned i 10, 5, og faktisk bare 3 tønner.¹²⁰

Og – opplysninger fra 1759 og 1760 fra Alta, viser den samme situasjonen som Paus beskrev fra Tana. Begge de nevnte årene var elendige lakseår også der.¹²¹

For Altas vedkommende finner man at det dårlige fisket begrunnes med laksefiske i sjøen i nærheten av elvemunningen. Der var det samer og kvener som trakk not. I 1761 ble det satt forbud mot et slikt fiske. Seinere viste det seg at amtmann Collet i 1751 hadde gitt sin skriftlige tillatelse til notkast i dette området. Men – sjølaksefisket var i andre halvdel av 1700-tallet på fremgang i hele landet – en utvikling myndighetene så positivt på. Jens Petter Nielsen som skriver dette, opplyser også at allerede på 1760-tallet ble mesteparten av laksen nordafjells tatt i sjøen, med laksevarp og sjølaksegarn, som de viktigste redskapene. Men - i Finnmark var disse redskapene imidlertid nesten ukjente.¹²²

Noen få år seinere kom det igjen en periode med dårlig fiske i Alta, og på begynnelsen av 1770-tallet var det så dårlig at ingen ønska å fiske der. Etter dette ble det noe bedre igjen, men antallet fiskere var lavt igjen i 1788, noe som kan tyde på at det var dårlig fiske.¹²³

Ser man dette i forhold til Tana, så det ikke bra ut der heller på slutten av 1780-tallet. Handelen på Gullholmen, i munningen av Tanaelva, hadde tidligere skipa ut 2-300 tønner laks årlig, mens tallet frem mot 1790 var knapt 20 tønner årlig. Carl Pontoppidan som opplyser dette, bygde på en rapport fra handelsforvalteren i Tana, og meinte at årsakene krevde en nærmere undersøkelse. I sin egen drøfting av dette anførte han at svenske kjøpmenn nok førte med seg en del, men det hadde de også gjort tidligere. Han nevner også at russiske kjøpmenn

¹¹⁵ Leem 1767: 342.

¹¹⁶ Paus 1763: 163.

¹¹⁷ Sporning 1793: 82.

¹¹⁸ Helander 1772: 105/106.

¹¹⁹ Helander 1772: 106.

¹²⁰ Paus 1763: 311.

¹²¹ Nielsen 2001: 93.

¹²² Nielsen 2001: 93,94,100,101.

¹²³ Nielsen 2001: 103.

hadde begynt å opptre i regionen.¹²⁴ Utover det gir han ingen forklaring på hvorfor innkjøpt kvantum var blitt så lite.¹²⁵

Svært dårlig med laks må det også ha vært i Karasjok i 1798. Da klaga de dansk-norske undersåttene der, på det svenske tinget i Utsjok i 1799, over at laksefisket deres var omtrent ødelagt på grunn av at samer fra svensk side i Utsjokområdet overstengte et sund ved Storfossen – om lag 140 km nedenfor Karasjok.¹²⁶ Dette ble tatt meget alvorlig av dansk-norske myndigheter, som så for seg en næringsmessig katastrofe for dem, da også ulveplagen var stor. Sorenskriveren var dramatisk i sin beskrivelse:

*Ulven paa den eene Side ødelegger dem deres Reen og de svendske Lapper paa den anden Siide opfisker den Lax der skulde tiene til deres Underholdning. Saaledes tilføjes de yderste Skade af Ulver og Svendsker; ...*¹²⁷

De som kjenner Tanaelva vet at det har enhver formodning mot seg at overstenging av ett enkelt sund kunne gi seg utslag i at man i Karasjok omtrent ikke fikk laks. Den mest åpenbare forklaringa er at det av en eller annen årsak var lite laks, eller at laksen på grunn av (særlig) høy vannstand var vanskelig å fange. Det siste gir kildene imidlertid ingen opplysninger om.

15.2. Kvantum og livberging i Tanadalen

Gustav Wahlenberg gir i 1802 en meget god beskrivelse av laksefiskets betydning i Utsjok sogn, som også er gyldig for hele Tanadalsbefolkninga.

Renskötselln lemnar Fjäll-Lapparne deras föda, men Laxfisket är däremot Fiskare-Lapparnas nästan enda uppehälle, de vistas och derföre alla om sommaren vid Tana elf, der laxen uppstiger til största myckenhet och det hela sommeren då högt vatten inträffar.

*Mängden som deraf fångas kan ej bestämma: den föder i Utsjoki Församling hela året 150, till 200 människor; och i hela Tana distrikt, Utsjoki inberäknat, troligen öfver 1000 människor, Om ej laxfisket vore, skulle der knappt kunna lefva 1/6 så många inbyggare, Ren-Lapparne oberäknade.*¹²⁸

Den fornemste kilden til kunnskap om de fleste sider av laksefisket i Tanavassdraget på 1820-tallet, er uansett den legendariske Utsjokpresten Jacob Fellman. Få *fiskarlappar* eide rein, skreiv han. Derimot hadde de en og annen ku. Deres fremste inntektskilde var *laxefisket i Tanaelf, som ... är den finska Lappmarkens laxrikaste vattendrag*. Størsteparten av fangsten gikk til eget forbruk, mens bare en mindre del ble solgt.¹²⁹

Selv om det kunne være relativt store variasjoner i fangstkvantum mellom de enkelte fiskerne, etterlater Fellman ingen tvil om at laksefisket var den sentrale næring for alle som bodde langs elva:

Sitt laxfiske bedrifver Tanaelfsbon flitigt om sommaren. De bästa åren gifva 12 á 16 tunnor färskt lax på hvar duglig karl, de sämsta deremot endast 3 á 5 tunnor. I regeln förtäres minst hälften under loppet af sommaren. Det öfriga saltas, torkas och rökes samt användes dels till

¹²⁴ Pontoppidan 1790: 246.

¹²⁵ Begrepet tønne som brukes i mange kilder er omtalt av J. Sporryng på 1730-tallet. Ved begynnelsen av sesongen gikk det i Alta 20 laks i ei tønna – stor, feit og god. Antallet i Tana var omtrent 30. Men – den var bredere og feitere og man kunne lett se forskjellen til annen laks. Og – det var vel kjent at *Thanebay Lax nyder præferensen for ald anden lax*. Jf. Sporryng 1793: 83.

¹²⁶ Se Pedersen 2008: 136-152.

¹²⁷ Pedersen 2008: 139.

¹²⁸ Wahlenberg 1804: 27/28.

¹²⁹ Fellman J. III 1906: 274.

*vinterföda, dels till afsalu.*¹³⁰ Man hadde laks *till in på April eller Maj, hvarefter framförallt mjölet kom til använding.*¹³¹

1822 synes å ha vært et godt lakseår. Soknepresten i Utsjok (Fellman) hadde da, gjennom det private tverrstengselet og sin *goldin* i Utsjok elv, ved hjelp av sine tjenestefolk, salta ned 20 tønner laks, og røkt og tørka 1300 hundre stykker. En av hans informanter visste imidlertid om to fiskere i selve Tanaelva, som samme år hadde fått atskillig mer enn dette. Selv om sokneprest Fellmans fangst var anselig, ble det likevel opplyst at hans forgjenger (Sund) hadde fått omtrent dobbelt så mye om lag 30 år tidligere.¹³²

Laksefisket ble drevet så lenge isforholdene tillot. Fra 1828 beretter Fellman at oktober måned var mild. Laks som hadde *förrrat sig* opp i små elver og bekker om sommeren, *østes upp ... såsom ifrån en sump*, og fisket var meget godt både i hovedelva og de mindre sideelvene.¹³³ Den siste laksen for dette året ble fanga 18. november, både i Tana og Utsjok elv. Fangstsesongen hadde vært langvarig, 142 dager, derav 135 *allmän fisketid*. Og – alles stabbur var fylt med laks.¹³⁴

1828 var altså et meget godt lakseår. Dette forandra seg til det fullstendig motsatte i de to påfølgende årene. Laksefisket var elendig, og med den plass laksen hadde i næringslivet i Tanadalen, var ett og ikke minst to dårlige lakseår etter hverandre en tilnærma katastrofe.

Den lokale finske forklaringa over det dårlige fisket, var overstenging av sund på norsk side av grensa. Allerede mens laksefisket pågikk, sommeren 1829 kom det klager over dette fra kronolensmannen i Utsjok, hvor han hevda at mangelen på laks hadde ført til *werklig hungersnöd*, i og med at fiskersamenes eneste mat om sommeren ble sagt å være fersk fisk. Saka ble brakt opp på aller høyeste nivå i den finske administrasjonen, og norske myndigheter ble gjort oppmerksom på den faren for hungersnød som forelå, hvis den påståtte overstenginga på norsk sida av grensa ikke tok slutt.¹³⁵

Men – også i dette tilfellet er det helt urimelig å tro at overstenging av ett enkelt sund, evt. flere, nede i elva, kunne føre til så fatale konsekvenser for laksefisket oppover vassdraget. Antallet fiskere var fortsatt lavt, og fisket i sjøen var nok stadig beskjedent. Det ville ganske enkelt heller ikke vært mulig å ta vare på all laksen, om man på norsk side tok alt som var på tur oppover. Fisketrykket kan derfor vanskelig ha vært årsak til det dårlige fisket. Forklaringa må ligge i at det enten var lite laks, eller at vannstanden var så høy at det gjorde fisket umulig.

Det som uansett er klart er at virkninga av slike dårlige sesonger ble ytterligere forsterka hvis de alternative næringsmulighetene også svikta - ikke minst gjaldt dette ryper. Når en slik negativ kombinasjon slo til, sto det dårlig til i Tanadalen. Det var nettopp dette som var tilfelle ved begynnelsen av 1830-tallet. Det var lite av både laks og ryper. Tilstanden vinteren 1830/31 var derfor blitt ganske kritisk for befolkninga:

Ingen Snöripa, den vanlige tillflykten under dåliga Lax-år, fanns; Fiskar-Lappens förnämsta födkrok var att tigga en och annan köttbit af Ren-Lappen. I følge Fellman var hunger och

¹³⁰ Fellman J. III 1906: 279.

¹³¹ Fellman J. IV 1906: 254. Trolig dreier dette seg om et normalår.

¹³² Fellman. J I 1906: 108.

¹³³ Fellman. J I 1906: 423.

¹³⁴ Fellman. J I 1906: 426. Begrepet *allmän fisketid* har undertegnede ikke funnet noen forklaring på.

¹³⁵ Pedersen 2008: 228 ff.

svält ... Lapparnas bedröfligs lott. Det som ble redninga var at man ganske nylig hadde begynt å holde noen kyr.¹³⁶

Antallet bosatte *Fiskarlappar* langs vassdraget på begge sider av grensa ble på 1820-tallet, ble av Fellman anslått til rundt 600. Om totalkvantumet for hele elvedalens befolkning, fremkommer det to forskjellige anslag hos ham, h.h.v. 500 tønner og 1500 tønner, hvorav mesteparten ble brukt lokalt, men en del ble solgt.¹³⁷ Når det gjelder de enkelte strekningene av elva, finner man én tallfesting av hvor mye laks som ble tatt i Anárjohka, ved Jorggastat, på 1820-tallet. Der kunne fangsten være opptil 50 tønner for sesongen.¹³⁸

Kilder fra midt på 1840-tallet forteller at det var klimatiske forhold som bidro til at laksefisket ikke var så godt som det kunne ha vært. I det ene tilfellet hadde det vært en flomsommer som hadde ødela stengslene - *forstört Lapparnas pator*.¹³⁹ Mens det i det andre var stikk motsatt. Da hadde elva varit så torr att den i manns minne ej funnits sådan.¹⁴⁰

I *Finmarkens* amtmanns femårsberetning for 1851-55, klages det over at fisket ikke var så betydelig som tidligere.¹⁴¹ For Karasjoks vedkommende finner man et tallfesta anslag over fangsten i forarbeidene til femårsberetninga for *Finmarkens amt* 1866-70. Lensmannen i Karasjok opplyste da at det ble fiska ca. 100 våger laks årlig (1 våg er 18,5 kg), til en verdi av 2-300 spesiedaler. Hele kvantumet ble forbrukt lokalt. Lensmannen opplyste dessuten at laksefisket hadde vært heller dårlig i femåret.¹⁴²

I denne fragmentariske fremstillinga av oppfiska kvantum, kan det være av interesse også å nevne at stangfisket har hatt stor betydning for lokalbefolkninga. I 1926 hadde f. eks. Peder Henriksen i Levajok fått ca. 15 storlaks på rundt 10 kilo hver, gjennom sitt fiske kun med stang og *skesluk*. Lengre nede i vassdraget, i Hillagurraområdet, var det vanlig på 1920-30-tallet at dorgebåtene kunne få opptil 20 storlaks, og sjelden så lite som 3-4.¹⁴³

Fra mellomkrigstida fortelles det om elendige lakseår både i Tanavassdraget og i sjøen. På grunn av mangel på laks måtte folk i Tanadalen dra til fjells for å skaffe seg ørret og røye som de kunne salte til sláttefisk. Fra Tanafjorden er det flere beretninger om folk som fiska med to-tre kilenøter på gode plasser, og bare fikk et par laks på hele sesongen.

16. Statistikk, fangstutvikling, fangstintensitet og overbeskatning

Det er viktig for arbeidsutvalget å ha et best mulig statistikkgrunnlag når man skal vurdere nye fiskeregler som både tar hensyn til biologisk forskning og tradisjonell kunnskap blant

¹³² Fellman J. I 1906: 658, 661, og Fellman J. IV 1906: 267. Grunnen til at man var begynt å holde kyr, var for øvrig at det nettopp var oppstått et marked for smør, gjennom etableringa av Kåfjord kobberverk i Alta i 1826.

¹³³ Jfr. Fellman J. III 1906: 274, og Fellman J. IV 1906: 116. Disse ulike kvantumsopplysningene kan selvsagt også bero på en trykkfeil, eller misforståelse av Fellmans notater, da firebindsverket ble utgitt i 1906.

¹³⁸ Fellman J III 1906: 278.

¹³⁹ Årsberetning for 1844. Oulun Maakunta-arkisto (OMA). Utsjoen piirin nimismiehen/nimismies. (Upn). Kirjekonseptit (Kk). 1839-1881. Diarium (D)Ia:1:1). *Pator* er stengsler.

¹⁴⁰ Beretning om næringslivet i Utsjok. Brev nr. 60-1844. OMA. Upn. Kk. 1839-1881. DIa:1.1.

¹⁴¹ Finmarkens Amts Femårsberetning (FAB) 1851-55:18.

¹⁴² Statsarkivet i Tromsø (SATØ). Pakke (Pk.) 557. Femårsberetning for Finmarkens Amt. 1866-70.

¹⁴³ Solbakk 1986: 63. Om stangfiskets betydning for lokalbefolkninga, se også pkt. 12, Turistfisket, i nærværende arbeid.

utøverne. Ett viktig forhold i den sammenhengen som mange tradisjonelle laksefiskere er opptatt av, er sammenhengen mellom bruken av garnredskaper og oppfiska kvantum.

Vi vet at intensiteten i garnfisket etter laks i sjøen og i Tanaelva har hatt en vedvarende nedgang gjennom mange tiår. Fisketidene er blitt nedkorta, redskapstyper er blitt forbudt, og det er blitt færre fiskere. Men – vi kjenner ikke det totale omfanget av dette. Noen anslag går ut på at man i sjøen i Finnmark kanskje ikke har igjen mer enn 10-20 prosent av fangstintensiteten som man hadde for om lag førti år siden. I Nord-Troms er sjølaksefisket så sterkt regulert at prosenttallet trolig er lavere enn dette.

Mange spør seg derfor om det ikke vil være naturlig at fangsten også går ned under slike vilkår? Spørsmålet er derfor i hvilken grad et lavere fangstkvantum for garnredskapers vedkommende kan være en pålitelig indikator for utviklinga av bestanden(e). Kan man for eksempel slutte at bestanden i Tanavassdraget er blitt svakere, hvis/når det garnfanga kvantumet går ned, er det mange som spør seg? Eller – reflekterer det rett og slett at det fiskes mindre med garn?

I dag er situasjonen blitt slik at mange (de fleste?) kun fisker til eget forbruk og avslutter fisket når dette er dekt. Noen velger å fiske vinterlaksen med drivgarn, og lar være å bruke stengsel. Andre igjen kan gjøre det motsatt. Hovedbildet er uansett at det fiskes med færre redskaper og en kortere del av sesongen enn tidligere. Fra undertegnedes eget nærmiljø i Tanadalen, erfares at stengselfiskere avslutter fisket allerede tidlig i juli, og det uten at de har starta fisket spesielt tidlig – noe som også jo også er svært avhengig av vannstanden.

For utvalgets formål er det formålstjenlig at de statistiske oversiktene er mest mulig finmaska over en lengst mulig periode. Fremstillingen(e) bør bygge på de muligheter som fins innenfor publisert statistikk, eller på data som er samla inn i forbindelse med utarbeidelse av statistikk, som ikke måtte være bearbeid eller publisert. Det kan blant annet gjelde opplysninger i fangstdagbøker fra den tid disse ble innført.

For å få et mål på utviklingen, bør en slik oppstilling ideelt sett gjøres for perioden fra midt på 1950-tallet til i dag. Da vil man forhåpentligvis kunne fange opp hovedtrekkene i alle de store endringene som har skjedd innen laksefisket de siste 50-60 år,

- Overgangen til nylontråd og andre kunstfibre i redskapene.
- Introduksjonen og utviklinga av drivgarnsfisket til havs fra begynnelsen av 1960-tallet.
- Linefisket til havs som begynte noe seinere
- De mange og store innskrenkningene i redskaper og fisketid for krokarn og kilenot, etc., særlig fra 1970-tallet og frem til i dag.

Statistikken bør omfatte:

- Samla årlig oppfiska kvantum i regionene – Nord-Troms og Finnmark for seg. Videre må man få en oversikt over
 - o Samla fangst i sjø.
 - o Samla fangst i elv.
 - o Samla fangst i Tanavassdraget, Norge og Finland
 - Samla fangst i Tanavassdraget med garnredskaper, Norge og Finland
 - Fangst med krokredskaper/stang, totalt, Norge-Finland, i samme vassdrag

Videre bør statistikken utviklinga av antallet fiskere og redskaper. For sjøens vedkommende vil det dreie seg om antallet kilenøter og krokarn. Hvis det er mulig burde man også fått en oversikt over antallet kastenøter – inntil de ble forbudt i 1979, og antallet garn brukt under høstlaksefisket i Varanger og Tana, til dette ble forbudt på samme tid. Utviklinga i havdrivgarnsfisket frem til det ble stansa i 1989, bør også reflekteres.

For Tanavassdragets vedkommende gjelder det utviklinga i antallet stengsler, stågarn, drivgarn og kastenøter. Denne statistikken bør vise utviklinga i hvert av landene for seg, Norge-Finland, og samla.

Men – antallet garnredskaper som er registrert brukt pr. år, gir likevel ikke det korrekte bilde av hvor stor fangstintensiteten faktisk har vært eller er. Derfor er en fangsintensitetsstatistikk viktig, slik at det *reelle* fisketrykket blir synliggjort. Dette gjelder både sjøen og Tanavassdraget. Man må få synliggjort hvor mye det faktisk fiskes på hver plass – det vil si fangst og antall døgn det fiskes. Der vil opplysninger fra fangstdagbøkene være til stor hjelp. Da vil man få et mål på hvor mye garnene faktisk brukes pr. sesong og hvor mye de fanger. Først når man har disse dataene samla i *en* statistikk, vil man kunne si noe om den reelle utviklinga av fangstintensiteten. Den kunnskapen er meget viktig i en reguleringssammenheng.

Når det gjelder stangfisket i elvene er det også der viktig å få en oversikt over endringa i antallet fiskere, så langt tilbake som man har mulighet til å sette opp en slik statistikk. Det gjelder elvene i Finnmark og Nord-Troms. Ikke minst dreier det seg om Tanavassdraget hvor man trolig har hatt den største endringa pga. den dramatiske utviklinga i antallet turistfiskere fra finsk side av grensa.

Ut fra slike samlede data hvor man får frem utviklinga av det samla fisketrykket og hva de enkelte brukergruppene står for i en slik sammenheng, vil forvaltninga og alle andre interessenter få et realistisk grunnlag for å kunne vurdere om hva som er det faktiske innhold i at det foreligger en overbeskatningssituasjon eller ikke – et uttrykk som har vært mye brukt de seinere årene.

Vitenskapelig råd for lakseforvaltning (VRL) skriver blant annet i den første rapporten i 2009 om tilstanden i Tanavassdraget, at dette vassdraget i praksis ikke står *overfor andre trusler enn overbeskatning*.¹⁴⁴ I sammendragsdelen av rapporten for 2011 sies det at få norske laksebestander er overbeskatta. Men: *Et viktig unntak er bestandene i Tanavassdraget der overbeskatningen er stor. Og – overbeskatning er i liten grad en trussel mot bestandene allment sett, med laksen i Tana som det viktigste unntaket. Sammenfattende: Overbeskatning er den eneste kjente negative påvirkningen i vassdraget, og den negative bestandsutviklingen skyldes ene og alene overbeskatning*.¹⁴⁵

Dette blir utdypa i Dagens Næringsliv (DN), 25.5.11, hvor hovedkonklusjonene fra VRL blir bredt presentert (s. 24,25). Der heter det at på grunn av *overbeskatning* anbefaler VRL kraftige kutt i villaksfangstene i Tana, fordi

- Fangsten er den høyeste i forhold til bestanden i noen del av laksens utbredelsesområde
- 300 kilometer tidligere lakseførende strekning ser ut til å være fri for laks

¹⁴⁴ VRL 2009: 33.

¹⁴⁵ VRL 2011: 4,5,9.

- Overbeskatning er den eneste kjente negative påvirkningen i vassdraget, og *den negative bestandsutviklingen skyldes sannsynligvis ene og alene overbeskatning.*
- På grunn av situasjonen i Tana må også fisket etter villaks i sjøen i Finnmark reduseres svært mye

Ut fra dette konkluderer leder for VRL, at Tana mangler 20 tonn hunnfisk, og *selv om alt sjøfiske stoppes, vil det likevel ikke være nok.*

Det er også naturlig å se dette i sammenheng med det VRL skriver i rapporten for 2010. Der konstateres at det fant sted flere andre endringer i fisket i Tana, utover 1960- og 1970-tallet,

- Nye garntyper førte til flere garnfiskere i vassdraget.
- Nye områder som ikke var fiskbare med gammel redskapsteknikk ble nå tatt i bruk.
- Økende antall tilreisende fiskere fra 1970-tallet, særlig på finsk side.

Videre sies det:

Samlet har dette sannsynligvis ført til at den effektive beskatningsraten for laks i hovedelva (både den nedre helt norske delen og riksgrensestrekingen fra Nuorgam opp til samløpet mellom Anarjohka og Karasjohka) har økt betydelig. Som et resultat av dette begynte en økende andel av totalfangsten å bli tatt på riksgrensestrekingen, og man så færre fisk nå fram til de øvre delene av vassdraget (s. 60).

Som et apropos til forholdene i øvre deler av vassdraget slik disse fremgår av VRLs rapporter, kan nevnes fiskerikonsulentens rapport etter en befaring i Tanavassdraget i nesten hele juli og august 1948. Der gir han også en interessant innføring i fiskeforholdene i Karasjok. I dette distriktet skulle det være 105 kastenotplasser – *Iešjohka, Kárášjohka og Anárjohka*, men mange av disse var ikke brukbare lenger av ulike årsaker. I selve *Kárášjohka* var det ca. 40 plasser. Men – med tanke på den lange elvestrekinga var ikke dette mye, sammenholdt med det faktum at det nesten bare ble brukt not i denne elva, med tillegg av litt garn- og stangfiske. Fiskerikonsulenten betegna derfor beskatninga av laksen i de øvre elvedelene av *Kárášjohka* som nærmest helt ubetydelig. Men - laksebestanden hadde i følge ham gått *voldsomt* tilbake. Selv om det ble fiska litt *småfisk* i elva, sik, gjedde og harr, var det fjellvatna som forsynte folk med kokfisk. Dette skyldtes ikke omfanget av laksefisket i Karasjok kommune, men at det var et svært lavt antall laks som slapp opp til de øvre elvestrekingene.¹⁴⁶

16.1. Vurdering

I rapporten fra VRL ville det vært ønskelig med en statistikk som viser hvordan antallet garnfiskere økte på 1960- og 1970-tallet? I og for seg kunne en slik økning være en naturlig følge av innføringa av kunstfibergarna som er mye lettere og mer varige enn de gamle som var laga av hamp og bomull. Men – både på norsk og finsk side har man i lang tid hatt bestemmelser som har hindra en ukontrollert økning av antallet garnfiskere. På finsk side er jordeiendom det sentrale vilkåret, og i Norge, siden 1888/1911, jordeiendom og aktiv bruk av denne eiendommen. Spørsmålet er hvordan antallet potensielle garnfiskere kunne stige innenfor de formelle rammene som gjaldt. Eller er forklaringa at folk med fiskerett i større grad enn tidligere benytta seg av denne retten etter at man fikk bedre og lettere redskaper?

¹⁴⁶ Fiskerikonsulenten 1948: 25,30. I 1948 var for øvrig ukefredninga på halvannet døgn.

Det høres heller ikke urimelig ut at nye strekninger kunne tas i bruk med bedre og lettere garnutstyr. I samme retning trekker også introduksjonen av jern-/stålstenger til bruk ved stengselfisket. På den annen side har man gamle kilder som forteller at stengsler ble brukt i til dels strie stryk, og at drivgarn ble brukt i kraftige strykpartier.

Utsagnet i VRL 2010 om at utviklingen i Tanavassdraget på 1960- og 1970-tallet, førte til at en økende andel av totalfangsten begynte å bli tatt på riksgrensestrekningen, og man så færre fisk nå fram til de øvre delene av vassdraget, høres i utgangspunktet rimelig og forståelig ut for den aktuelle perioden. Men utsagnet forteller ikke noe om utviklinga av fisketrykket etter den tid.

Jeg er overbevist om at det ikke har vært intensjonen fra VRLs side, men en leser uten noen forkunnskaper vil (kunne) oppfatte denne sammenfattende vurderinga dit hen at det økte fisketrykket på 1960-70-tallet har vedvart frem til i dag, og ikke minst at det fiskes like mye med garnredskaper som tidligere. Der har som kjent utviklinga gått i stikk motsatt retning.

Siden begynnelsen av 1970-tallet er det nemlig en rekke forutsetninger som har endra seg. Ikke minst gjelder det prisnedgangen på villaks, som en følge av den enorme veksten i oppdrettsindustrien. Det har helt åpenbart ført til mindre interesse for å fiske laks med tradisjonelle redskaper. På slutten av 1970-tallet ble det også innført 4 døgns ukefredning for garnredskaper, noe som i seg selv muligens også bidro til en reduksjon av iallfall antallet stengselsfiskere. Arbeidet med å sette opp et stengsel sto kanskje ikke lenger i forhold til fangstmuligheten når fisketida ble redusert og prisene gikk ned. I perioden frem til i dag er også drivgarnsesongen i vassdraget blitt forkorta. Siden 2002 har det heller ikke vært fiska med kastenot i de norske, øvre delene av vassdraget.¹⁴⁷

Derfor har fisket med garnredskaper avtatt meget sterkt. En del av dette bildet er også den dramatiske reduksjonen i sjølaksefisket de siste 30-40 årene. Det gjelder både innen det tradisjonelle krogarn- og kilenotfisket, men også avviklinga av line- og drivgarnsfisket til havs i løpet av 1980- og 1990-tallet. Den eneste nye beskatningsfaktoren som for alvor kom inn i bildet rundt 1970-tallet, og som siden har holdt seg på et konstant høyt nivå, er det finske turistfisket i vassdraget.

17. Laksen – et bærende grunnlag for samisk kultur langs Deatnu - Tanavassdraget

*Det är laksens förekomst i Tanaelf, som lockat människan att slå sig ned vid dess sandiga och sterila stränder. Det är af den, som der bosatte fåtaliga befolkningen hufvudsakligast har sin utkomst.*¹⁴⁸

Slik beskreib presten i Utsjok på finsk side av Tanadalen, Jacob Fellman, laksefiskets betydning på 1820-tallet. Det er ganske utvilsomt at på den tid, og lenge før det, var laksefisket den sentrale næringsvei for de som bodde i Tanadalen, og ikke hadde reindrift som hovednæringsvei. Slik har det også vært til langt opp mot vår egen tid. I tillegg har man også langs nedre del av vassdraget et sterkt innslag av etterkommere etter finske/kvenske innvandrere, som også har hatt laksefisket som et meget sterkt materielt grunnlag.

¹⁴⁷Jf. opplysninger på arbeidsutvalgsmøtet i Polmak, 7. og 8.6.11.

¹⁴⁸Fellman J. III 1906: 110. Jf. også s. 251/52.

Tradisjonelt er det gjerne slik at reindrift og samisk kultur knyttes sammen. I enkelte områder er det riktig. I andre distrikter og regioner gjelder andre kulturelle sammenhenger. Ved Tanavassdraget er det således et klart likhetstegn mellom laksefiske og samisk kultur. Eller sagt enda klarere: Laksefisket er her like viktig for samisk kultur, som reindrift kan være det i andre distrikter.¹⁴⁹

Én definisjon på kultur kan i dette tilfellet være at med kultur menes de materielle forutsetninger for at den samiske befolkning har kunnet livberge seg i dette avgrensede området, og knytte sin eksistens og identitet som samer til særlig en bestemt naturressurs - laksen

Denne tilknytninga har vært så sterk at den også på en rekke felter har nedfelt seg i språket, det sosiale livet og den åndelige kulturen. Blant annet dreier det seg om:

- en rekke samiske termer for laks, alt etter alder, størrelse, kjønn, utseende, hvor lenge den har stått i elva, osv. I prinsippet kan dette navnesystemet sammenliknes med reindriftas særdeles velutvikla betegnelser for reinen, og sjøsamenes mange måter å betegne selen på, i eldre tid.
- hellige steder hvor det ble ofra for god lakselykke, og slike ofringer fant iallfall sted til innpå 1900-tallet¹⁵⁰
- stedsnavn som betegner laks og laksefiske
- sagn og fortellinger
- joik
- tradisjon og skikker for hvordan man skal oppføre seg i forbindelse med fisket, osv.

Derfor fins det ikke noe annet vassdrag i Norge hvor laksefiske og samisk kultur har vært så integrert i hverandre. I den videre historiske fremstillinga vil Tanavassdraget derfor fortsatt bli vektlagt, som et bakteppe for dagens tradisjonelle kunnskap og det videre arbeidet med denne kunnskapen.

17.1. Elvedalsbefolkningas tradisjonelle kunnskap om laks – 1820-tallet

Selv om litteraturen generelt er ganske sparsom med opplysninger om tradisjonell kunnskap innen laksefisket, er det et viktig unntak. Det er Jacob Fellmans grundige, firebinds nedtegninger fra Tanadalen og større områder i nord, fra 1820-tallet. Der finner man opplysninger om fangstteknikker, når fisket foregikk, kvantum, biologiske og sedvanerettslige forhold, konserveringsmåter, etc. Samme forfatter gir også opplysninger om andre fiskeslag. Det gjelder de ordinære innlandsfiskeslagene, men også sjøørret – hvor han imidlertid ikke er helt konsistent på artsbestemmelsen.¹⁵¹ Ellers har han de samme samiske betegnelsene for laksen som i dag: *Luossa* – storlaks, *luosjuolgi* – mellomstor laks, *diddi* – smålaks.¹⁵²

Kunnskap om laksens vandring mellom sjø og elv og noen av dens matvaner i sjøen, kommer også frem i en laksejoik som nok kan være atskillig eldre enn fra 1820-tallet:

¹⁴⁹Undertegnede er selvsagt klar over at mange som bor i tilknytning til Tanavassdraget har reindrift som sin hovedbeskjeftigelse. Men – svært mange av de som arbeider innenfor denne næringa er også en del av elvedalskulturen hvor laksefisket står sentralt.

¹⁵⁰Jf. for eksempel Vorren, Ø og Eriksen, H. K. 1993: 83,84.

¹⁵¹ Se punkt 17.4. *Fellman og sjøørreten*.

¹⁵² Fellman, J. IV 1906: 110. Når det gjelder lakse- og annen fisketerminologi, fiskemetoder, etc., anbefales også Solbakk, Å./Muladal, R. 2007, og Porsanger, S. 2011.

*Laksen,
den sterke og kostbare fisk
svømmer langs bunnen.
Den ville fulgt Tanaelva gjennom jordkloden
hvis løpet hadde gått der.
Igjen går den helt til kildene,
blir svart
og slutter helt å spise
Vender igjen nedover dit den kom fra,
til det vide havet,
hvor det er mange laks.
Igjen blir den like blank
som den var før,
når den kommer tilbake
til sitt eget hav.
Der får den spise sild,
blir feit igjen,
og ser likedan ut som tidligere.¹⁵³*

Når det gjaldt laksens oppgang i elva fortalte fiskerne at de største laksene svømte først, og de mindre etter dem. Fellman hadde overfor lokalbefolkninga argumentert med at naturforskere meinte at laksestimen danna en spiss vinkel på turen mot strømmen. Samenes svar var at det hadde de aldri sett. Man var også klar over at laksen tok seg fort frem. Så snart den første laksen var fanga ikke langt ovenfor elvemunningen, fikk man også gjerne laks 10-15 mil lengre oppe. Og – var det én – så var det også flere. Laksen svømte aldri alene.

I forbindelse med det spesielle fisket i sideelva Ohcejohka/Utsjoki med tverrstengsel og goldin, som soknepresten hadde enerett til¹⁵⁴, hadde man observert et spesielt trekk ved laksens væremåte. Den laksen som kom først opp i elva var lettere å fange, *ty den försöker öfvervinna hvarje motstånd*, mens den som kom seinere svømte saktere, og kunne bli skremt tilbake til hovedelva hvis goldinfisket foregikk for ofte.¹⁵⁵

Laksefisket på 1820-tallet foregikk fra den første laksen kom opp i vassdraget i slutten av mai og begynnelsen av juni, og pågikk så lenge isforholdene tillot det om høsten. Ulike garnredskaper ble brukt. Om høsten når nettene ble mørke, var lystring en svært vanlig metode.¹⁵⁶

17.2. Laksens gyting

Fellmans informanter, lokalbefolkninga i Tanadalen, hadde åpenbart gjennom direkte observasjon også detaljert kunnskap om laksens gyting. Denne foregikk på grunner med småstein eller grov grus, hvor vannstanden var fra en til tre alner – om lag en halv til halvannen meter. Ofte sto ho- og hanlaksen så tett inntil hverandre at begge kunne *ljustras med samme hugg*. Gyteprosessen ble av lokalbefolkninga beskrevet til minste detalj, ikke minst også de svært små hanlaksenes rolle og iver etter å delta i gyteprosessen. Disse ble i

¹⁵³ Forfatterens til dels frie oversettelse av *Luossa juoigam*. Trykt i Donner 1876: 140.

¹⁵⁴ Se punktene 17.5.3. og 17.5.4., om disse fiskemetodene.

¹⁵⁵ Fellman. J I 1906: 106.

¹⁵⁶ Fellman. J I 1906: 421.

Fellmans samiske skrivemåte kalt *kuottaja*, og selv svært små eksemplarer av disse kunne ha melke. Én samisk informant hadde observert hvordan flere av disse befrukta rogn, mens en stor hanlaks prøvde å jage dem vekk, uten selv *med sin mjölk öfvergjuta rommen*.¹⁵⁷

17.3. Gjeldlaksen - *čuonžá*

Lokalbefolkninga langs Tanavassdraget kjente også godt til gjeldlaksen – *čuonžá* - som gikk opp i elva på høsten, vanligvis etter *Bertelsmessotiden*, 24. august. Fellman skriver om denne at den mangla formeringsevne. Hofisken hadde fin rogn som den ikke gytt, mens hanfisken hadde små melkeposer som hadde samme størrelse hele året. Denne gjeldlaksen tilhørte i følge Fellman oftere den vanlige laksearten, enn øvrige arter.¹⁵⁸

17.4. Fellman og sjøørreten

Fellmans beskrivelse av sjøørreten er noe problematisk. Han omtaler en fiskeart han kaller *taimen*, hvor han bruker den latinske betegnelsen – *Salmo Trutta*, som jo er ørret. Beskrivelsen høver også bra med både størrelse og delvis oppvandringstidspunkt for sjøørreten. Han kaller den også *Guvtscha*, det vil si *guvžá*, (sjøørret på samisk).¹⁵⁹ Den kunne veie to-tre kilo, noen ganger rundt 5, og det var tatt slik fisk på om lag 10 kilo. Den begynte å gå opp i Tanaelva mellom 25. juli og 6. august, eller noe seinere.

Overvintringa skjedde i følge ham ikke i hovedelva, men i Polmakelva og i innsjøene i Utsjok elv. Men – i følge ham den gytt ikke under vinteroppholdet. Selv om han hadde undersøkt flere hundre slike, hadde han ikke funnet en eneste hannfisk. Dette satte han i sammenheng med en fiskeart han kaller grålaks som etter hans oppfatning også skulle finnes i vassdraget, *Salmo Eriox*, *Tidde*, *Kerro* eller *Kossi*. Blant de mange av disse som han også hadde undersøkt, hadde han ikke funnet en eneste hofisk. Derfor meinte han at *taimen* var *honan* til grålaksen. I tillegg til dette hadde han ytterligere en fiskeart som han også kaller *guvžá*, som gikk opp i vassdraget seint på høsten for spise lakserogn.¹⁶⁰

Verken *taimen* eller grålaks fins i Tanavassdraget, slik at det trolig er ordinær sjøørret han omtaler. Feilslutningene hadde han neppe fra de lokale informantene, samtidig som det også kan være en mulighet for at det har skjedd redaksjonelle misforståelser da notatene hans ble redigert og gitt ut først i 1906.

17.5. Metoder

Jacob Fellman hadde naturligvis også en inngående kjennskap til de ulike fiskemetodene som ble brukt. Svært få av dem er i bruk dag, da alle de kollektive metodene han nevner, samt lystring, ble forbudt i 1872-73.

¹⁵⁷ Fellman. J. IV 1906: 116.

¹⁵⁸ Fellman antok at man også hadde andre laksearter – grålaks (*Salmo Eriox*).

¹⁵⁹ Omtalen av sjøørret finner man i Fellman. J. I 1906: 112, og Fellman. J. IV 1906: 117, 118.

¹⁶⁰ Se også punkt 8.5 *Sjøørret*.

17.5.1. Drivgarnsfiske tidlig på våren

De metodene som ble brukt på 1820-tallet var blant annet drivgarn (*Kolgateäbmen*).¹⁶¹ Denne metoden ble brukt noen dager etter isløsinga, før man kunne sette opp bistengslene. To personer fiska sammen, med et 7-8 favners garn, og fangstene kunne være svært bra. Ut fra beskrivelsen brukte man denne fiskemåten der det var stri strøm, trolig stryk, og noenlunde jevn bunn. På slike gunstige steder ble det kasta etter tur. Fisket foregikk over en kort periode, hvor enkelte på en 30 timers kunne få 20 laks. Det utgjorde en hel tønne, mens de minst heldige hadde fanga nok til å fylle en halv tønne.¹⁶²

17.5.2. Strand/bistengsel

Jacob Fellman skriver på 1820-tallet at en viktig metode var fisket med *strandpata*, dvs. den typen stengsel som fortsatt brukes i dag. Dette ble satt opp umiddelbart etter at drivgarnsfisket var over, og var også et individuelt fiske for hver familie. Etter som vannet sank strakte stengslene seg lengre og lengre utover, nesten helt til *kungsådran*, dvs. dypålen. Enkelte sund ble også avsperra, i følge Fellman. Men – dypålen ble respektert helt til tverrstengslet ved Outakoski.¹⁶³

Fiske med stengsel er en svært gammel metode. Asbjørn Nesheim som i sin tid gjorde en grundig språklig gjennomgang av samisk fiske og fisketerminologi, fant at de fleste samiske betegnelsene vedrørende laksestengsler var genuine samiske ord. Med dette som utgangspunkt slår han fast at det samiske stengselfisket har urgamle tradisjoner, og at det sannsynligvis går tilbake til ur-finsk ugrisk tid.¹⁶⁴ Den tradisjonelle kunnskapen rundt dette fisket ble også overført fra generasjon til generasjon. Hans J. Henriksen, som hadde førstehåndskunnskap om dette, skriver nemlig at stengselsplassene gjerne gikk fra far til sønn.¹⁶⁵

17.5.3. Tverr- eller overstengslet ved Vuovdagoika – Outakoski

Fellman nevnte overstengslet ved Vuovdagoika, om lag tre mil nedenfor Karasjok. Dette stengselet var satt opp i fellesskap av finske og norske undersåtter, og laksen ble fanga med not. Det ble satt opp etter vårflommen, og fjerna i august når laksen ikke lenger gikk oppover mot strømmen.¹⁶⁶

Over svært lang tid var dette en av de aller mest stabile fellesfiskeordningene for begge lands beboere, og var satt opp i nærheten av Outakoski/Vuovdagoika, oppstrøms munningen av Válljohka. Helt frem til avviklinga mot slutten av 1860-tallet, var dette stengselet nærmest å regne for en institusjon i området. Blant annet hadde presten i Utsjok rett til tiende fra foretaket. Slik navnet antyder, var det nødvendigvis satt fra bredd til bredd. Etter prinsippene i grensetraktaten fra 1751 skulle ikke slikt forekomme. De respektive lands myndigheter måtte tydeligvis bare akseptere folkeviljen. Muligens har de også tolka bestemmelsene i

¹⁶¹ Dagens nordsamisk: *Golgadeapmi* – drivgarnsfiske.

¹⁶² Jfr. Fellman J. III 1906: 274

¹⁶³ Fellman J. III 1906: 267.

¹⁶⁴ Nesheim 1947: 172. Ur-finskugrisk tid er ca. 4000-3000 år. f. Kr. Jf. Finsk-ugrisk slektstre på www.risten.no

¹⁶⁵ Henriksen 1945:124. I artikkelen hvor denne opplysninga er henta fra, gir forfatteren en meget instruktiv innføring i fisket med posegarnstengsel, og om den kunnskap som var nødvendig for å kunne lykkes med dette.

¹⁶⁶ Fellman. J III 1906: 276.

Lappekodisillen fra 1751 om reindriftssamenes grenseoverflyttinger analogt, slik at man i dette tilfellet anvendte disse også på laksefiske.

Da Karasjoksamene trakk seg ut av dette foretaket på 1860-tallet, var norske myndigheter i tvil om de hadde rett til å hindre de finske samene i å fortsette denne stenginga fra bredd til bredd, hvis de gjorde det på ensidig basis. Dette på grunn av gammel bruk, men også at deltakelsen i dette stengselet var en privatrettslig rettighet som var nedfelt i jordebøkene på finsk side. Men - saka ble ikke satt på spissen fra de finske samenes side.¹⁶⁷

17.5.4. Goldin

Etter at fisket ved tverrstengslet var avslutta, gikk fiskerne over til det *ganska inbringande Koldafisket*. Dette fisket som på samisk kalles *goldin* var i korthet en kombinert metode som bestod av to tverrstengsler, drivgarn fra bredd til bredd, og en liten kastenot. Man satte opp et tverrstengsel som ikke fanga fisken, og lot dette stå en stund slik at mengder av laks kunne samle seg nedenfor det. Deretter satte man opp et annet tverrstengsel på skrå, atskillig lengre nede, med en høvelig kastenotplass i enden av den delen av stengselet som danna en spiss mot stranda. Når dette var gjort kasta man et drivgarn fra bredd til bredd nedenfor det øverste stengselet, og dreiv laksen som hadde samla seg der, nedover mot det nederste skråttstilte stengselet. Der ble laksen tatt med not i vinkelen mellom dette stengselet og stranda. Drivstrekninga kunne i følge Fellman være så mye som en og en halv mil, og fangsten på opptil tusen laks i én slik operasjon.

Dette var også en utprega kollektiv fiskemetode. På 1820-tallet var den imidlertid blitt mindre vanlig, og den kunne ikke settes i verk med mindre alle var enige i det – *om ej hela elfsbolaget derom sämjes*. Fiskemetoden krevde også mye folk som ville få avbrudd i hjemmefisket hvis de deltok i goldin, og det var begynt å bre seg en oppfatning om at laksen kunne bli skremt tilbake til havet for tidlig. Fellmans egen oppfatning var at denne fiskemetoden aldri burde vært tillatt, da den måtte lede til at *laxens uppstigande i elfven aftar*.¹⁶⁸

17.5.5. Drivgarn fra bredd til bredd – Golgadak eller Golgadaga

¹⁶⁹

Den tredje kollektive metoden som Fellman omtaler – forbudt for enkeltpersoner - var drivgarn seint på sommeren/høsten, *Golgadak eller Golgadaga*. Dette ble gjerne kasta over hele elva, slik at det gikk fra bredd til bredd. På én natt kunne fiskerne ta flere hundre laks på denne måten. For at dette fisket skulle kunne gjennomføres måtte det gis beskjed til de øvrige fiskerne både på norsk og finsk side, oppstrøms og nedstrøms, slik at de som ønska å delta i fisket kunne innfinne seg.¹⁷⁰

Denne metoden er etter alt å dømme forløperen for kastenotfisket i øvre del av vassdraget, slik det seinere har vært regulert gjennom fiskeregler og overenskomster med Finland. Dette fisket, delvis med en beskrivelse av kastenotplasser og antallet av disse, får man en relativt

¹⁶⁷ Se nærmere om dette stengslet i Pedersen 1987/88.

¹⁶⁸ Om goldinfisket: Fellman. J III 1906:276, 277. Begrepet *elfsbolaget* dekker helt klart begge lands innbyggere, men det er likevel uklart hvor langt ned i vassdraget folk måtte være enige for at goldin kunne gjennomføres.

¹⁶⁹ Jacob Fellmans terminologi.

¹⁷⁰ Fellman J. III 1906: 277, 278.

detaljert grundig oversikt over i fiskerikonsulentens rapport fra 1948. I den nedre delen var kastenøter ikke vanlige, men de ble brukt i Máskejohka og nedenfor Storfossen. Etter beskrivelsen ble denne metoden brukt en del på bestemte plasser oppover vassdraget. Blant annet var det en meget god kastenotplass under Ailestrykene på finsk side.¹⁷¹ Han omtaler også kastenotfisket i Kárásjohka spesielt.¹⁷²

17.5.6. Lystring

En meget viktig, individuell fiskemetode om høsten var lystring. Den beste tida for dette var uka før og etter mikkelsmess, 29. september. Lysterfisket tok imidlertid til så snart nettene begynte å bli mørkere. Løvfalstida var lite gunstig for lystring. De gule bladene i vannet skremte da laksen ned på dypere vann. Lystringa var mest lønnsomt etter løvfallet og frem til 10. oktober – men fortsatte helt til isen la seg.¹⁷³

I høstmørket lyste lystringsbålene over vannflata hvor hver enkelt fisker hadde sin faste lystrestrekning. Dette var en sedvanemessig ordning slik den ble beskrevet av den fiskende allmue:

*Öfverenskommelse och häfd stadgar här vissa rättigheter, och de äro heligare än de, hvilka den värdsliga makten utstakar.*¹⁷⁴

Fellman selv var ganske kritisk til enkelte av de metodene som ble brukt. En del av dem var etter hans oppfatning forkastelige, og egna til å utrydde laksen. Man burde forby all slags *kolkning* og skremming av laksen før og under gytetida. Lystring kunne nok fortsatt tillates fordi denne metoden ikke skremte fisken.¹⁷⁵

Metoden ble forbudt fra og med 1873. Det er likevel grunn til å tro at fiskemåten nok holdt seg ennå en god stund. Hans J. Henriksen, skriver blant annet i 1945 at han nok i *høstmørket hadde sett ild reke på vatnet i Tanaelva, men det har vel vært skrømt.*¹⁷⁶

17.6. Var elvedalsbefolkninga uten omtanke for laksebestanden?

Det kan nok synes som om en del av de metodene fra 1820-tallet som er nevnt ovenfor, var en fare for laksebestanden. Slik ble de iallfall etter hvert oppfatta av myndighetene fra midten av 1800-tallet. Men - selv om man brukte til dels effektive metoder, er det vanskelig å tenke seg at elvedalsbefolkninga med åpne øyne ville undergrave grunnlaget for sin egen eksistens – utrydde laksen - deres aller fremste næringskilde.

Når man ser nærmere på dette, finner man at over- eller tverrstengslene ikke ble brukt hele sesongen. Verken om våren eller høsten var disse stengslene i drift. Ialffall var det hovedmønstret for det mest kjente av disse - i nærheten av Vuovdaguoika, ovenfor munningen av Válljohka.¹⁷⁷

¹⁷¹ Fiskerikonsulentens 1948: 11.

¹⁷² Se nærmere om dette i pkt 16. *Statistikk, fangstutvikling, fangstintensitet og overbeskatning.*

¹⁷³ Fellman J. III 1906: 278.

¹⁷⁴ Fellman. J I 1906: 421,422. Der har han også en detaljert beskrivelse av lystring nedenfor Utsjokmunningen, natt til 24.9.1828.

¹⁷⁵ Fellman J. III 1906: 278.

¹⁷⁶ Henriksen 1945: 118. Forfatteren var født i Polmak herred i 1903, og vokst opp med laksefiske fra barnsben av.

¹⁷⁷ Se foran om dette stengslet i pkt. 17.5.3.

For *goldin og golgadat* var det som nevnt foran, selvpålagte restriksjoner som gjorde at heller ikke de metodene var så ødeleggende som man kunne frykte – alle måtte være enige for at de skulle kunne gjennomføres. Til dette kommer selvsagt at de heller ikke kunne brukes overalt, slik at laksen der gikk fri for beskatning fra disse effektive fiskemåtene.

Der er også andre kilder som viser at folk ikke uten videre var opptatt av kaste på land så mye laks som mulig. Det kommer blant annet til uttrykk ved at man på 1820-tallet ikke kjøpte inn salt nok for hele sesongen. Om vinteren henta man salt med reinskyss fra handelsplassene (på norsk side), men det var en del av kulturen at det ikke ble kjøpt inn mer enn til et visst kvantum laks. Fra 1821 forteller Jacob Fellman at folk fra de fleste familiene i Utsjok forsamling, midt i den beste fisketida i slutten av juli, dro til Mortensnes ved Varangerfjorden for å kjøpe mer salt. Det var en reise som kunne ta 8-12 dager, og hver enkelt brakte da med seg 3 lispund eller rundt 30 kg. Den samme tilpasninga hadde samene fra Karasjok, selv om deres reise for å hente salt var om lag 200 kilometer lengre.

Det vil si at salthentinga i praksis fungerte som en fredningsperiode. Dette til dels langvarige avbruddet i fisket midt på sommeren for å hente salt, var noe Fellman forundra seg over. Han syntes ikke at dette var noe god måte å disponere tida på, midt i den beste laksesesongen. Svaret han fikk når han tok det opp med folk, var at bare Gud ville fortsette å gi av sin overflod, så hadde man tid til det – *nog har man tid til at fare etter salt, blott Gud gir ymnigt fisk*.¹⁷⁸ I samisk tradisjon går dette delvis igjen i ordtaket *Ipmil áiti ii leat sálkemis* – Guds stabbur kan ikke noe menneske tømme.¹⁷⁹ Noe liknende kan man også høre i dag: Selv om folk tar seg fri fra fisket så sier man at andre nok ikke tar den laksen som man selv er tiltenkt.

Men – generelt sett skulle man ikke stile for høyt – men ta til takke med det man ble “tildelt”: *Guhte ollu hálit, son uhccán fidne* – Den som ønsker sig meget, faar litet. Imidlertid – når man hadde garn ute ble det nok en råd: *Gal fierbmi guolis gávdná* – Garnet finner nok fisken sin. Uten skikkelig innsats lyktes man likevel ikke: *Láiki bivdá, muhto ii fidne* – Den lade fisker, men faar ingenting.¹⁸⁰

17.6.1. Reproduksjonen måtte sikres

Fisket både etter laks og andre fiskearter var det aller viktigst næringstilfanget, og man hadde omtanke for å sikre en best mulig reproduksjon. I 1868 ble i den anledning tatt et lokalt initiativ i Karasjok for å berge fiskeyngel fra å bli avskåret fra elva etter flomtida. Man ønska derfor *udtørring av saadanne Myrer, der i Flomtiden ansamle Dammer, hvorfra Fiskeyngelen afskjæres Adgang til atter at komme ned i Elven,....*¹⁸¹ Dette ble realisert i 1870, da det ble satt i gang en omfattende grøfting av myrer i fiskekultiveringsøyemed, nemlig at fiskeyngelen, særlig av sik, som i flomtida hadde forvilla seg inn i dammer og vannpytter i myrene, skulle få adgang til elva igjen.

I C. J. Schanches inspeksjonsrapport til fogderiet, 26.7.1867, kommer det også frem en lokal oppfatning i Karasjok om at man måtte spare gytelaksen. Bakgrunnen var at noen – tydeligvis for første gang - hadde begynt å flytte bort fra selve grenda Karasjok. I dette tilfellet dreide

¹⁷⁸ Om salthenting og avbrudd i fisket - Fellman. J I 1906: 69,70

¹⁷⁹ Qvigstad 1922: 186, nr.456.

¹⁸⁰ Fokstad. P/Otterbech, J 1920: 2,3,5. Disse ordtakene er samla inn, særlig i den nederste delen av Tanadalen, på begynnelsen av 1900-tallet.

¹⁸¹ Statsarkivet i Tromsø. (SATØ). Finmarkens Amt (FA). Kopibok (kpb). 1968. Brev til Tanafogden, 8.10. Se også Finmarkens Amtstingsforhandlinger (FAF) 1868. sak nr. 111, Bidrag til Ophjælp af Sikfiskeriet i Karasjok.

det seg om flytting til Šuoššjávri, om lag 4 mil oppstrøms Karasjok. Antakelsen var at dette hadde vedkommende gjort for å drive goldin, golgadat og lystring. Dermed frykta man for at han ville utrydde gytelaksen(i Iešjohka). Det vil si den laksen som var gått opp dit, før overstengslet i Karasjok var satt opp, og *som skal gyde paa sine Gydningsspladser*.¹⁸²

Dette forteller trolig noe om rasjonaliteten i det fisket som ble drevet med kollektive metoder i øvre del av vassdraget. Mye laks gikk opp tidlig på sommeren før man satte opp overstengsler, i dette tilfellet i Kárášjohka. Denne laksen skulle det ikke fiskes på fordi det var den som skulle gyte og føre bestanden videre. Derfor ble individuelt fiske på de øverste strekningene sett på som et brudd med sedvanen og den tradisjonelle kunnskapen og forvaltningsmåten.

I tillegg hadde fellesstengslene som ble brukt i Karasjokelvene også en sosialt utjevner funksjon. Dette kommer frem i forbindelse med argumentasjon for å beholde slike stengsler også etter at slike ble forbudt i 1872-73. Begrunnelsen var at de ble eid og passa i fellesskap, og fangsten ble delt likt på alle deltakerne. Derigjennom fikk også gamle og skrøpelige folk laks til livsoppholdet. Ordninga kunne derfor *betragtes som en frivillig, men nødvendig fattigunderstøttelse*.¹⁸³

Et interessant trekk ved denne måten å dele fangsten på - at alle skulle ha likt - er at den ser ut til å ha fulgt med inn i dagens moderne samfunn. Fortsatt er det slik at stangfiskere i Karasjok som fisker sammen, deler fangsten helt likt. Det vil si at om bare én får laks, vil de andre også få sin del av den.

17.7. Stor enighet mellom allmuene på begge sider

Frem til om lag midten av 1800-tallet hadde befolkning i Tanadalen, på tvers av grenselinja, i praksis en egenforvaltning av laksefisket. Til tross for enkelte uoverensstemmelser var det enigheta og samforstanden mellom allmuene som var mest fremtredende. Embetsmennene i distriktet sa seg flere ganger forundra over dette. Fogd Cappelen i Øst-Finnmark, var på 1830-tallet en av dem. Han var forbausa over at der ikke var mer tvist og strid, både på grunn av samenes lave kulturelle nivå, og næringsveiene deres som lett kunne gi adgang til tvister og konflikter. Bortsett fra noen små tvister mellom enkeltpersoner hadde det knapt vært ført klager over forurettelser. Fogd Cappelen hadde tvert imot

*"... havt den Fornøielse at erfare hvorledes disse raae Mennesker, hvis Næringsvei saa lettelig kan give Anledning til Strid, have levet i god Forstaaelse og ladet enkelte smaae Tvistigheder komme til mindelig Foreening."*¹⁸⁴

Denne samforstanden ga også grunnlag for fellesinitiativ for å bedre forholdene for laksens oppgang. I 1830 vedtok blant annet et fellesmøte mellom laksefiskere fra finsk og norsk side, at det skulle kjøres sand på isen den etterfølgende vinteren. Tidligere erfaring hadde nemlig vist at slik sandstrøing hadde en gunstig virkning, i det *Midtstrømslinien* ble dypere. Dette ble igjen aktualisert rundt 1850, da man ble enige om å kjøre sand på isen i selve elvemunningen. Dette for at isen der ikke skulle ligge lenge etter at elva ellers var gått opp, slik det vanligvis var og er. Begrunnelsen var at man gjennom en slik framgangsmåte ville unngå flomskader på

¹⁸² SATØ. FA. S II. Pk 74. 1867.

¹⁸³ Jf. Pedersen 1988:23. Prinsippet med å dele fangsten likt på alle deltakerne er også kjent fra andre områder i Tanavassdraget., bl.a. Sirma – om lag 10 mil fra utløpet. Jf. Dikkanen 1965: 33.

¹⁸⁴ Jf. Pedersen 2008: 356

markene, men også at det ville være til nytte for fisket. Elva ville nemlig ikke utbre seg i et *flakket Leie*, hvis man tok de nevnte forholdsreglene om vinteren.

17.8. Klimaet for å ta hensyn til tradisjonell kunnskap

De fleste som har vært involvert i arbeidet med reguleringer av laksefisket i nord, blant annet forskere og forvaltere, har erfart at både sjø- og elvelaksefiskere har hatt sterke synspunkter på det materialet som legges fram som grunnlag for reguleringer, og de konkrete reguleringsforslagene. Ett synspunkt som svært ofte går igjen, iallfall blant mange som fisker med garnredskap, er at de ikke blir hørt og at deres kunnskap og erfaring ikke teller. Man hører også utsagn som at dette er kjente trekk i storsamfunnets behandling av samer, og/eller folk i sin alminnelighet i nord, og i særlig grad i Finnmark.¹⁸⁵

Det må da også medgis at klimaet for å ta hensyn til tradisjonell kunnskap i forskning og forvaltning nok ikke har vært det aller beste i tidligere tider. Det har å gjøre med kulturforskjeller og trolig også med den forvaltningstradisjonen man har i nord, ikke minst i Finnmark, som i mange århundrer før 1814 både ble behandla som, og reelt sett var en koloni – styrt fra København. Midt på 1800-tallet ble amtet definert som statens private eiendom, fordi det i stor grad skulle ha vært bebodd av samiske nomader, og at det hadde vært en koloni. Derfra gikk man over i en periode hvor samene, også offisielt, ble sett på som et mindreverdige folkeslag.¹⁸⁶

Dette ga seg nok utslag i hvordan embetsfolk og myndigheter betrakta samenes evne til å forvalte de fornybare naturgodene på en forsvarlig måte. Ett uttrykk for dette får man trolig da Norge og Finland forberedte de første felles fiskereglene for Tanavassdraget, på slutten av 1860-tallet og begynnelsen av 1870-tallet.

Amtmannen meinte da at det var helt nødvendig med et samarbeid mellom de to lands myndigheter, fordi befolkninga det var tale om sto på et kulturtrinn som var *lidet gunstig for Fiskeriets Forbedring som for Kulturarbeide i almindelighet*.¹⁸⁷ Chr. A. Wulfsberg som utga en bok om Finnmark med støtte fra Indredepartementet omtrent samtidig, var inne på det samme. Med referanse til amtmannen skreiv han at de aller fleste fiskerne i vassdraget var samer som hadde *mindre let for at fatte og erkjende at der kan være Nytte i at legge Baand på sig i Efterstræbelsen av Fisket*. Han la til at også denne næringskilden ville flytte rikeligere hvis Tanadalen gjennom innflytting fikk beboere som hadde nok *Forstand til at indse at Laxens Fredning i Gydetiden*, var nødvendig. Et slikt tiltak, sammen med kunstig utklekking, kunne gjøre dette fisket fordelaktigere enn det noensinne tidligere hadde vært.¹⁸⁸

Et annet eksempel på hvordan man på sentralt hold vurderte innbyggerne i Tanadalen, finner man i 1912, i et brev fra fiskeriinspektøren til en engelsk sportsfisker. Roer måtte man skaffe seg lokalt, men andre typer tjenestefolk burde man ha med seg, da *Distriktets Indvaanere neppe duer stort til at stelle i et civiliseret Hus*.¹⁸⁹

¹⁸⁵ Forholdet mellom vitenskapelig og tradisjonell kunnskap innen laksefisket i Tanaområdet, og aktørenes ulike tilnærming til for eksempel å forklare variasjoner i laksebestanden, er på en instruktiv måte drøfta av Gro B. Ween som i flere sesonger har gjort feltarbeid i forhold til laks i dette distriktet. Jf. Ween 2011.

¹⁸⁶ Denne delen av historia er beskrevet i mange vitenskapelige arbeider.

¹⁸⁷ Pedersen 1986: 108.

¹⁸⁸ Wulfsberg 1867: 93.

¹⁸⁹ Solbakk 2011: 102.

Fiskerikonsulentene for Nord-Norge var i 1948 inne på de kulturelle og språklige forholdene, og den holdninga som myndighetene hadde hatt til samene, i sin grundige rapport om Tanavassdraget:

*Undersøkelsene i vassdraget er meget vanskelige. De fleste som bor langs elva, er samer. De forstår, eller ønsker ikke å forstå fremmede. De har nok ofte vært behandlet slik at de har grunn til å være mistenksomme. Derfor var det viktig å ha med folk som kunne snakke med dem og oversette. Men – hvis man ikke kontrollerte opplysningene godt nok – ville man fort oppdage at man hadde vært for godtroende.*¹⁹⁰

De seinere tiårene har man i Norge fått en offisiell oppgradering av samisk kultur, og grunnlovsparagraf 110 A fra 1988, om samenes rettsstilling er sentral i så måte:

Det påligger Statens Myndigheter at legge Forholdene til Rette for at den samiske Folkegruppe kan sikre og utvikle sit Sprog, sin Kultur og sit Samfundsliv.

Denne paragrafen innebærer at det i dag er prinsipiell likeverdighet mellom samisk og norsk kultur i Norge.

De siste årene har man innen naturforvaltninga fått en kvalitativt ny situasjon delvis i kjølvannet av denne oppgraderinga. Tradisjonell kunnskap – også samisk - *skal* vurderes av forskning og forvaltning ved regulering av naturgoder - herunder laksefisket.

Dette er ingen enkel prosess. Det har man blant annet sett i forbindelse med hvordan lokal, erfaringsbasert kunnskap er møtt med i forbindelse med lokale krav og forslag om vern av fjorder eller fiskefelter mot aktive redskaper. Der er fiskernes kunnskap *ofte blitt latteriggjort av forskere og enten betegnet som overtro eller som forsøk på å generere egen vinning i stedet for som kunnskap om biologiske forhold. Vitenskapen har skapt seg en plass som forvalter av den sanne kunnskap.*¹⁹¹

Det nye formelle grunnlaget for at også samisk tradisjonell kunnskap skal vektlegges, skaper med andre ord utfordringer for forskere og forvaltere som skal forholde seg til dette. Det henger blant annet sammen med at samisk historie, kultur og naturbruk, ikke har hatt noen fremtredende plass ved de høyere utdanningsinstitusjonene som utdanner naturvitere og naturforvaltere.

For at man kan skal få en konstruktiv dialog om laksereguleringer, bygd på legitimitet og tillit, er det viktig at forskere og forvaltere har en viss kunnskap om den historiske erfaringsbakgrunnen man har i samiske områder og det aller nordligste Norge generelt. Derfor er det naturlig og viktig at det legges opp til en slik systematisk kunnskapsoppbygging. I så måte er arbeidsutvalget for laksereguleringer et viktig ledd i dette arbeidet.

¹⁹⁰ Fiskerikonsulentene 1948: 1.

¹⁹¹ Maurstad, A og Sundet, H. 1998: 19. Det siterte utsagnet bygger forfatterne på Eythorsson 1996.

Men – ting er i ferd med å endre seg. Behovet for og nødvendigheta av å inkludere erfaringsbasert kunnskap i forskernes arbeid med fisk og fiskebestander – for å utvide datagrunnlaget og skape legitimitet hos dem som blir berørt av forskningas resultater - er blant annet sterkt understreka av Steven Mackinson og Leif Nøttestad. Jf. Mackinson S. og Nøttestad, L. 1998.

18. Angående strategi for framtidige reguleringer av fiske etter laks i Nord-Troms og Finnmark

De sakkyndige er også bedt om å komme med elementer til en *strategi for framtidige reguleringer av fiske etter laks i Nord-Troms og Finnmark. Det bør omtale mulige mål og identifisere tema som må undersøkes nærmere, og komme inn på både biologiske og kulturelle prinsipper som må ligge til grunn for strategien.*

Dette må oppfattes slik at elementene til en slik strategi skal være innenfor rammen av Arbeidsutvalgets siktemål om å oppnå gode konsultasjonsprosesser om laksereguleringene, hvor man sikrer at

- beskatningene skjer på laksebestandenes overskudd
- bidrar til å sikre grunnlaget for samisk kultur
- nye reguleringer er basert på vitenskapelig og erfaringsbasert kunnskap

Undertegnede antyder her enkelte prinsipper som et grunnlag for det videre arbeidet med laksereguleringer i nord:

Lakseforvaltninga i nord/samiske områder har som formål å legge til rette for at lakseressursene forvaltes på en balansert og økologisk bærekraftig måte til beste for innbyggerne i regionen, og på en måte som sikrer grunnlaget for samisk og annen materiell kultur som tradisjonelt har vært knyttet til laksefiske.

- I erkjennelsen av at befolkningen i denne regionen har en flere tusenårig tradisjon og erfaring med å forvalte laksebestandene, er det viktig at denne erfaringen og kunnskapen trekkes aktivt med i forbindelse med forskning og forvaltning.
- Tradisjonell kunnskap kombinert med moderne biologisk vitenskap vil gi det mest holdbare grunnlaget for å sikre gjensidig tillit og en bærekraftig forvaltning, basert på laksebestandenes overskudd.
- En sikrest mulig kunnskapsbase vil gjøre det mulig å legge opp til en forvaltning med et så langsiktig perspektiv at det sikrer god forutsigbarhet for de som har laksefiske som en del av sin næring og kultur.
- Som et grunnlag for en langsiktig forvaltning, lages det forvaltningsmodeller som bygger på kjent og tilgjengelig biologisk og tradisjonell kunnskap.
- For å virkeliggjøre disse prinsippene vil partene
 - o gjennomføre et forsknings- og utredningsprosjekt over tre år med det siktemål å samle inn, bearbeide, systematisere og tilgjengeliggjøre tradisjonell, erfaringsbasert kunnskap, blant sjø- og elvefiskere, om laks og naturgitte forhold som påvirker laksebestanden
 - o bidra til at denne kunnskapen blir ett av grunnlagene for de vurderingene som gjøres av innen forskning og forvaltning, i forhold til lakseforvaltningen
 - o legge stor vekt på forskning om bifangst av laks ved pelagisk fiske, og hvilken virkning slikt fiske har for laksens beiteforhold
 - o sikre at tradisjonell kunnskap får en formell plass i råd og utvalg som arbeider med regulering av laksefisket

- ved nye reguleringer sørge for et maksimalt statistikkgrunnlag for utviklingen i fangstkvantum og fangstintensitet for de enkelte brukergruppene, sammen med en tilsvarende fremstilling av forutgående reguleringer for de samme gruppens vedkommende
- formalisere samarbeidet med laksefiskernes organisasjoner slik at deres stemme får en reell plass i regulerings spørsmål

Forfatteren er dr. philos i historie, førsteamanuensis ved Sámi Allaskuvla/Samisk høgskole, Guovdageaidnu/Kautokeino.

steinar.pedersen@samiskhs.no

Mob: 95207534

Litteratur og kilder

- * Andersen, Svanhild og Persen, Sigvald, red: "Den gang var det jo rikelig med fisk". Lokal kunnskap fra Porsanger og andre fjorder. Utgitt av Mearrasámi diehtoguovddáš – Sjøsamisk kompetansesenter. Indre Billefjord 2011.
- * Andersen, Svanhild, red: Samiske landskap og Agenda 21. Kultur, næring, miljøvern og demokrati. Dieđut 1/2002. Sámi Instituhtta. Guovdageaidnu/Kautokeino.
- * Andersen, Svanhild: Lokal økologisk kunnskap om Porsangerfjorden. I Andersen, Svanhild og Persen, Sigvald, red. 2011.
- * Baird, Ian G: Local Ecological Knowledge and Small-scale Freshwater Fisheries Management in the Mekong River in Southern Laos. I Haggan, Nigel, Brignall, Claire og Wood, Louisa, red. 2003:87-96.
- * Berg, Magnus: Det norske lakse- og innlandsfiskets historie. Fiskeetaten 1855-1986. Oslo – Bergen – Stavanger – Tromsø 1986.
- * Berg, Magnus: Nord-norske lakseelver. Oslo 1964.
- * Blom, G.P.: Bemærkninger paa en Reise i Nordlandene og igjennem Lapland til Stockholm i Aaret 1827. Christiania 1832.
- * Burgess, Philip: Deatnu: Southern Habits in a Northern River – Fragmentation of a River System in Northern Fennoscandia. Masteroppgave innenfor arktiske studier. Universitetet I Rovaniemi. Våren 1996.
- * Dagens Næringsliv (DN), 25.5.11.
- * Den nasjonale forskningsetiske komité for naturvitenskap og teknologi (NENT): Forskningsetiske retningslinjer for naturvitenskap og teknologi. Oslo 2007.
- * Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH): Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi. Oslo 2009.
- * Dikkanen, Siri Lavik: Sirma. Residence and work organization in a Lappish-speaking community. Bind VIII av samiske samlinger. Redaksjon Asbjørn Nesheim. Oslo 1965.
- * Donner, O: Lappalaisia Lauuja. Suomi 11. Helsinki 1876.
- * Eythorsson, Einar: "Man tager som regel feil". Kunnskap og modernitet i den "gamle" hvalfangstdebatten i Nord-Norge. I tidsskriftet "Heimen", bd. 33, 1996.
- * Fellman, Jacob: Anteckningar under min vistelse i Lappmarken I, II, III og IV. Helsingfors 1906.
- * Finnmárkku Fylkkamánni: Deanučázádaga guolástannjuoggadusat. Čáhcesuolu 2006.
- * Fiskerikonsulenten (for Nord-Norge): Melding om undersøkelser i Tanavassdraget. Utrykt. Vedlegg i brev – 476/48 N, dat. Tromsø, 12.12.1948 – til Fiskerinspektøren, Landbruksdepartementet og fylkesmannen i Finnmark.
- * Fokstad, Per og Ottebech, Jens: Finske ordsprog (*Sami sadnevagjasak*). I Otterbec, J, red. 1920.
- * Gáldu: ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk (1989). Håndbok. Guovdageaidnu 2008. (Boka er en oversettelse av *ILO Convention on Indigenous and Tribal Peoples*, 1989. Utgitt i Geneve i 2003.)
- * Gjessing, Guttorm: Litt om sjøsamisk sel- og kvalfangst i gammel tid. I Sámi Ællin/Samisk Selskaps Årbok 1953-1955. Oslo.
- * Guttormsen, Helge: Fra istid til Læstadius. Lyngen regionhistorie. Bind I. Utgiver: Lyngen bygdebok 2005.
- * Haggan, Nigel, Brignall, Claire og Wood, Louisa, red: Putting Fisher's Knowledge to Work. Conference Proceedings, August 27-30, 2001. Fisheries Centre Research Reports. 2002 Volume 11. Number 1. University of British Columbia. Vancouver 2003.

- * Henriksen, Hans J: Luossa-bivdem jod´do-buođuin Dænost/Laksefiske med posegarnstengsel i Tanaelva. I Festskrift til Konrad Nielsen. Studia Septentriolia. II. Oslo 1945.
- * Henriksen, Hans J: Sámiædnama Dædno/Samelands storelv, Tana. I Kultur på karrig jord. Festskrift til Asbjørn Nesheim. Oslo 1978.
- * Gaup, Astrid Turi: Luonddumearkkat. Kárásjohka 1999.
- * Hellander, Anders: Kort underrätelse om Utsjoki By i Torneå Lapmark, samt dess Indbyggares lefnadsett, tillstånd, wilkor, m.m. Dat. Utsjoki 3.11.1751. Trykt i Tidningar utgifna af et Sällskap i Åbo. 1772. Nr. 12,13 og 14. Åbo.
- * Henriksen, John Bernard: Árbodiehtu: Some legal Reflections. I Porsanger, Jelena og Guttorm, Gunvor, red. 2011.
- * Isaksen, K., Syvertsen, P. O., Kooij, J. van der & Rinden, H. (Red.): - Fakta om truede pattedyr i Norge. Faktaark og forslag til rødliste. [Norsk Zoologisk Forening](http://www.zoologi.no/fakta/oter.htm). Rapport 5. 1998. <http://www.zoologi.no/fakta/oter.htm>
- * Jacobsen, Ragnvald: Sjørøysund lokalhistorie. Hammerfest 1983.
- * Johansen, Morten & al: Atlantic salmon monitoring and research in the Tana river system. Ved Norwegian-Finnish working group on monitoring and research in Tana. 2008.
- * Kaiser, M. 2000, Hva er vitenskap? Universitetsforlaget: Oslo.
- * Kalstad, Johan Albert, Bjørklund, Ivar og Eypórsson, Einar (2011): Fiske, fangst og tradisjonell kunnskap i indre Varanger. Innsamlet av Johan Albert Kalstad 1993-95. Redigert og bearbejdet av Ivar Bjørklund og Einar Eypórsson. Tromsø Museums skrifter XXXII. Tromsø 2011.
- * Kooij; Jeroen van der: Oter Lutra lutra (L., 1758), i Isaksen, K & al. 1998.
- * Landbruksdepartementet: Kongelig resolusjon 24.6.1949. Regler for ikke fiskeberettigedes adgang til fiske av laks og sjøaure i den del av Tanavassdraget som ikke danner riksgrense.
- * Leem, Knuud: Beskrivelse over Finmarkens Lapper. Kiøbenhavn 1767.
- * Lov om forvaltning av naturens mangfold (naturmangfoldloven). LOV-2009-06-19-100.
- * Mackinson, Steven og Nøttestad, Leif: Combining Local and Scientific Knowledge. Reviews in Fish Biology and Fisheries, 1998,8, s. 481-490.
- * Maurstad, Anita og Sundet, Jan H: Den usynlige torsken – Forsker- og fiskerkunnskap om lokale fiskeressurser. I Sagdahl, Bjørn K., red. 1998.
- * Nesheim, Asbjørn: Lappisk fiske og fisketerminologi. I. I Lapponica. Studia Septentrionalia. III. Oslo 1947.
- * Nielsen, Jens Petter, redaktør. Medforfattere Kjell Roger Eikeset og Kari Heitmann. Alta Laksefiskeri Interessentskap 2001. I storlaksens rike
- * Niemelä, Eero&al: Den Atlantiske laksen (Salmo salar, L.) i Tanavassdraget II; Svingninger i fangstmengder i kilo og antall etter fangstmetode samt faktorer som påvirker fangsten. Fylkesmannen i Finnmark, rapport nr. 6, 2009.
- * Nordin-Jonsson, Åsa, red: Árbodiehtu – samiskt kulturarv og traditionell kunskap. Utgitt av Sametinget, Kiruna & Centrum för biologisk mångfald, Uppsala. Uppsala 2010.
- * NOU 2004:28. Lov om bevaring av natur, landskap og biologisk mangfold (Naturmangfoldloven).
- * NOU 2010 – Tilpassing til eit klima i endring.
- * Olsen, John: Steinkobbefangsten i sone 5. I Deatnu – Teno – Tana. Tana historie og museumslag 1979.
- * Otterbech, Jens, red.: Kulturverdier hos Norges Finner. Kristiania 1920.
- * Paus, Hans, 1763: Samling til Finmarkens Beskrivelse. Kildeskriftfondets samling, nr. 272. Utrykt. Oslo.

- * Pedersen, Steinar: Konflikten mellom Karasjokfolks laksefiske og det offisielle lov og regelverk. Ca. 1870-1910. Diedut nr.1,1988. Sámi Instituhtta. Guovdageaidnu/Kautokeino 1988.
- * Pedersen, Steinar: Laksen, allmuen og staten. Fiskerett og forvaltning i Tanavassdraget før 1988. Diedut, nr. 3 1986. Sámi Instituhtta. Guovdageaidnu/Kautokeino 1986.
- * Pedersen, Steinar: Lappekodisillen i nord 1751-1859. Fra grenseavtale og sikring av samenes rettigheter til grensesperring og samisk ulykke. Diedut nr.3, 2008. Sámi allaskuvla/Samisk høgskole. Guovdageaidnu/Kautokeino 2008.
- * Pedersen, Steinar: Samisk organisering og forvaltning av laksefisket i Deatnu på tvers av grenselinja etter 1751. Overstengslet ved Vuovdaguoika. Trykt i Historia Septentrionalia nr.14: Nordkalotten i en skiftande värld. Societas Historica Finlandiae Septentrionalis. Jyväskylä 1987/88.
- * Pedersen, Steinar: Sjølaksefisket i Finnmark – en oversikt. I Sámi allaskuvla (Samisk høgskole) /SEG (Sámi Ealáhus ja Guorahallanguovddáš) 2010.
- * Pontoppidan, Carl: Det Finnmarkse Magazines Samlinger. Kiøbenhavn 1790.
- * Porsanger, Jelena og Guttorm, Gunvor, red: Working with Traditional Knowledge: Communities, Institutions, Information Systems, Law and Ethics. Diedut 1/2011. Sámi allaskuvla – Samisk høgskole. Guovdageaidnu.
- * Porsanger, Sverre: Deanusilba – Luossasániid čoakkáldat – Lakseord i utvalg – Lohtisanastoa. Utgitt av Deanu Giellagáddi/Tana Samiske Språksenter. Deatnu/Tana 2011.
- * Qvigstad, J: Lappische Sprichwörter und Rätsel. Kristiania Etnografiske Museums Skrifter. Bind I. Hefte 3. Kristiania 1922.
- * Qvigstad, J: Lappischer Aberglaube. Kristiania Etnografiske Museums Skrifter. Bind I. Hefte 2. Kristiania 1920.
- * Sagdahl, Bjørn K., red: Fjordressurser og reguleringspolitikk. En utfordring for kystkommunene. Oslo 1998.
- * Sámi allaskuvla/SEG: Sjølaksefisket I Finnmark i et historisk perspektiv. Utredning for Finnmarkskommisjonen, 24. juni 2010. Fins på nettsted: *Finnmarkskommisjonen*. Gruppe: *Sakkyndige*.
- * Sammalahti, Pekka/Nickel, Klaus Peter: Sámi-duiskka sátnegirji/Saamisch-Deutsches Wörterbuch. Karasjok 2005.
- * Solbakk, Aage, med bidrag av Rune Muladal: Čáhcegáttesámiid kultuvra/Den elvesamiske kulturen. Utgitt i serien Várjjat Sámi Musea Čállosat/Varanger Samiske Museums Skrifter. Varangerbotn 2007.
- * Solbakk, Aage: Deatnu – Tana – den beste lakseelva. Utviklingen av laksefisket med vekt på stangfisket – *oaggun* – i Tanavassdraget.Kárášjohka/Fanasgieddi 2011.
- * Solbakk, Aage: Lokalbefolkningens oaggun (Stangfiske) i Deatnu (Tana). Praksis bruk og forvaltning ca. 1870-1983. Hovedoppgave i historie. Universitetet i Tromsø. Høsten 1989.
- * Solberg, Ole (red.): Hans Lilienskiolds Speculum Boreale. Trykt i Nordnorske samlinger. Del IV. Bd. 2. Tredje hefte. Oslo 1942.
- * Solhaug, Trygve: De norske fiskeriers historie. Bd. II. Bergen - Oslo - Tromsø 1976.
- * Sporning, J: Sporrings Relation angaaende Findmarcken. I Topografisk Journal for Norge II 6. Christiania 1793.
- * St.prp. nr. 32 (2006-2007) Om vern av villaksen og ferdigstilling av nasjonale laksevasdrag og nasjonale laksefjorder
- * Utne, Martha Broch (red.): To jordebøker fra 1694. Trykt i Nordnorske samlinger. Finnmark omkring 1700. Første hefte. Oslo 1932.
- * Utenriksdepartementet (UD) 1950: Overenskomster nr. 3 1950. Noteveksling om endring av artikkel 4 i den norsk-finske avtale av 21. april 1938 om nye fiskeregler for Tanaelvas fiskeområde, 13. juni 1949.

- * Vest-Aikio, Anja, Aikio, Jouni, Aikio, Esko: Lottit luonddus. Kárášjohka 1997.
- * Vitenskapelig råd for lakseforvaltning (VRL): Status for norske laksebestander i 2009 og råd om beskatning. Trondheim 2009.
- * Vitenskapelig råd for lakseforvaltning (VRL): Rapport fra Vitenskapelig råd for lakseforvaltning. Nr. 2. Status for norske laksebestander i 2010. Trondheim 2010.
- * Vitenskapelig råd for lakseforvaltning (VRL): Rapport fra Vitenskapelig råd for lakseforvaltning. Nr. 3. Status for norske laksebestander i 2011. Trondheim 2011.
- * Vorren, Ørnulv/Eriksen, Hans, Kr: Samiske offerplasser i Varanger. Stonglandseidet 1993.
- * Wahlenberg, Göran: Geografisk och ekonomisk beskrifning om Kemi Lappmark i Vesterbottens höfdingdöme. Stockholm 1804.
- * Ween, Gro B: Resisting the imminent Death of Wild Salmon. Local knowledges of Tana Fishermen in subarctic Norway. Under vurdering for trykking i Fishing peoples of the North. University of Alaska. 2011.
- * www.risten.no: Finsk-ugrisk slektstre.